

Tržaška mladina v narodnoosvobodilnem boju

I

Današnje ozemlje Slovenskega Primorja s Trstom, Istro in nekaterimi predeli Dalmacije je bilo na podlagi londonskega pakta iz leta 1915 in rapalske pogodbe iz leta 1920 po prvi svetovni vojni priključeno kraljevini Italiji. Po ljudskem štetju iz leta 1910 je prebivalo na ozemlju Julijske krajine, to je na ozemlju današnjega Slovenskega Primorja in Istre, 354.908 Italijanov ali 32,2% vsega prebivalstva ter 466.730 Slovencev in Hrvatov ali 50,3% prebivalstva, ostali so pripadali drugim narodnostim.¹ Nastajajoča fašistična stranka je začela takoj po priključitvi napadati ustanove slovenskih društev in strank, ki pa jih je oblast dopuščala še do leta 1926/1927, ko je s posebnimi zakoni prepovedala vse politične, gospodarske in kulturne ustanove slovenske in hrvatske manjšine. Poslednje drobce demokracije je odpravljala fašistični režim z nepopisnim nasiljem, ki mu je bila glavna opora posebno sodišče za zaščito države. Zaradi političnega in gospodarskega pritiska se je zelo veliko Slovencev in Hrvatov izselilo, nastajale pa so tudi odporiške organizacije.

Poleg Komunistične stranke Italije, ki je morala že po letu 1923 delovati v polilegali, po letu 1926 pa se morala popolnoma umakniti v ilegalo, je tedaj v Julijski krajini nastala še druga podtalna organizacija, in to organizacija za obrambo narodnih pravic slovanske manjšine, s terorističnimi dejanji proti raznarodovalnim ustanovam. Jedro splošne ilegalne protifašistične dejavnosti je postala mladina, ki je krivice najbolj občutila in jih najteže prenašala, hkrati pa bila najdrznejša in najbolj revolucionarna. Poleg sovraštva do fašizma, zatiralca manjšinskih narodnih pravic, pa je v tej mladini rasla tudi mržnja do lastne buržoazije, ki se je nasproti fašizmu vedla sramotno in za ves narod poniževalno, za vzgled pa ji je bilo delo Komunistične stranke. Podtalno protifašistično delovanje se je razvijalo z menjajočo se srečo. Po prvem tržaškem procesu leta 1930, ki je terjal štiri smrtne obsodbe — bazoviške žrtve — je nastal v nacionalistični organizaciji zastoj. Gibanje je ponovno oživelilo šele v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno.

Podobno je nihalo delo Komunistične stranke, ki je polagoma pridobivala trdna tla z aktivizacijo naprednih ljudi v fašističnih organizacijah samih in s povezovanjem svojega dela z dejavnostjo nacionalističnih skupin na terenu.²

¹ Trieste nella Lotta per la Democrazia, Trst, september 1945, str. 4; odslej Trieste.

² Glej Zorko Jelinčič, Ob 30-letnici strelav v Bazovici, Jadranski koledar 1960, ter opombe Ivana Regenta v Arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Lj., odslej Arhiv IZDG.

Komunistično gibanje na ozemlju Julijske krajine se je močneje razmahnilo po letu 1934 na temelju izjave treh komunističnih strank — Jugoslavije, Italije in Avstrije, ki je sprejela načelo samoodločbe slovenskega naroda s pravico do odcepitve od imperialističnih držav in sklenila, da morajo komunisti vseh treh strank podpirati boj za združitev razkosanega slovenskega naroda.³

V letih 1937—1940 je Komunistična stranka Italije v Julijski krajini razvila plodno dejavnost na vseh področjih dela. Partijsko in splošno protifašistično gibanje v tisti dobi je tesno povezano z imenom narodnega heroja Josipa Tomaziča-Pinka.

Pinko je bil sprejet v mladinsko komunistično organizacijo leta 1931,⁴ ko mu je bilo komaj 16 let. Leta 1935 se je z begom v Jugoslavijo izgnil mobilizaciji za vojno v Etiopiji ter v Mariboru in v Zagrebu nadaljeval s političnim delom med primorsko emigrantsko mladino, hkrati pa je osvajal bogate izkušnje Komunistične partije Jugoslavije, ki jih je pozneje uspešno izkoristil v vrstah mnogo šibkejše KPI v Julijski krajini. Ko se je hotel pridružiti prostovoljcem v španski državljanski vojski, so ga avstrijske oblasti prijele in izročile Italiji. Ko je odslužil vojaški rok, se je poleti 1938. leta vrnil v rodni Trst in postal tam središče komunističnega gibanja v ideološkem in organizacijskem pogledu. Dokaj šibko komunistično organizacijo je razgibal s prodornim razumevanjem položaja. »Delo«, glasilo KPI v Julijski krajini, je začelo ponovno izhajati, iz nekdanjih partijskih trojk so nastale celice, v Trstu je bilo vzpostavljeno pokrajinsko partijsko vodstvo, ki je odtlej vodilo delo vseh terenskih organizacij v pokrajini. Posebne prilike primorske komunistične stranke, ki je zajemala pretežno Slovence in Hrvate, so terjale tesnejšo navezanost na Komunistično partijo Slovenije kakor na lastno centralno vodstvo v Italiji.⁵ Dokaz za novo partijsko politično in organizacijsko dejavnost pa je zlasti tako imenovani »Pinkov program«, ki je bil sprejet na partijskem posvetovanju februarja 1939, in je obsegal naslednja načela: odločen in nepretrgan boj proti fašizmu do osvoboditve in združitve Trsta, Primorja in ostalih Slovencev z matico Slovenijo; združitev vseh naprednih sil delavskega razreda v en sam blok; sodelovanje najširših slovenskih delovnih množic v tem boju z italijanskim proletariatom; izvajanje temeljite propagande z besedo in tiskom; Trstu se priznava pretežno italijanski značaj, ker pa geografsko in gospodarsko pripada slovenskemu zaledju, bo moral nujno postati del združene Slovenije, italijanskemu prebivalstvu pa bo zajamčena popolna gospodarska, politična in kulturna avtonomija.⁶

S tem programom so bili dani pogoji za združitev vseh naprednih sil v boju proti fašizmu. In na tem področju je bilo delo komunistične stranke uspešno prav pri mladini, ki je kljub odporu voditeljev nekdanjih meščanskih strank pristala na skupni boj ne glede na svetovno nazorske in razredne razlike.

³ »Delo«, julija 1934, Arhiv pri CK ZKS.

⁴ »Delo«, Trst, 1960, št. 3.

⁵ Izjave in spomini Albina Dujca, Vida Vremca, Eme Tomazič, Borisa Kovačiča, Staneta Vilharja, Srečka Colje in drugih v Arhivu IZDG, fasc. 1019/VII.

⁶ »Primorski dnevnik«, 1951, št. 296, Trieste, str. 38.

Narodni heroj
Josip Tomazič-Pinko
(1915—1941),
član vodstva KP za Julijsko
krajino v letih 1938—1941

II

V Trstu je bilo mladinsko gibanje v zadnjih letih pred vojno zelo razgibano. Kmalu po letu 1930 so začele nastajati med tržaškimi Slovenci majhne skupine zabavno-prosvetnega značaja, ki so že v pičlem desetletju dobile politično obeležje. »... Prav v tem desetletju je bila najhujša preizkusna doba za tržaške Slovence in prav v tistih hudih letih se je pričelo tisto potrebno in požrtvovalno delo, ki mu gre zasluga, da nas leto 1941 v Trstu ni našlo nepripravljene...«⁷

V Barkovljah in Rojanu je nastala skupina, ki je združevala mlade delavce, obrtnike in nameščence. Štampilharji, kakor so mladi ljudje imenovali sami sebe po Jurčičevem legendarnem junaku, ki je v davnih časih povzročal

⁷ Danilo Benčina, Iskra pod pepelom, Jadranski koledar, 1954, str. 111.

cesarju hude skrbi, so bili nekakšni veseli bratci in njihovo delo se je začelo v krčmah pri vsakdanjem pogovoru. Družil jih je en sam osnovni čut — narodnost. Iz preprostega prepevanja slovenskih pesmi so polagoma nastale prave prireditve z igrami in govori, iz tržaških gostilniških prostorov so začeli zahajati v vasi, kjer so z nastopi in prireditvami širili misel o slovenstvu. Višek dejavnosti je bil ilegalni tisk. Od leta 1936 pa do leta 1940 so izdali 9 različnih publikacij z zabavno vsebino v obliki parodij, to je »štempiharska literatura«. Tri leta je izhajal »Štempiharski glas«, vsega je izšlo 14 števil, leta 1937 so izšle 4 številke lista »Štempihar«, omeniti pa je še »Štempiharski koledar« iz leta 1938 na 68 straneh in skrbno urejeno »Lipo« na 58 straneh iz leta 1940. Ostalo so bili drobni zvezki s parodističnimi pesmicami, komedijami in članki.⁸ Štempiharska literatura ni razširjala kakšnih določenih političnihazorov. Na zunaj je bila zabavna, v resnici pa prežeta z odkritim sovraštvom do fašizma in z ljubeznijo do slovenske besede, in zato dobra izpodbuda za vse sloje Slovencev, ki jim je bilo že davno prej prepovedano vsako berilo v materinem jeziku. Odveč je ponavljati, da je bila pri tem delu potrebna skrajna previdnost tako glede razmnoževanja kakor glede razširjanja in branja preprostih in včasih kar na roko pisanih publikacij.

Podobno dejavnost srečamo v predmestju pri Sv. Jakobu. Tu je bil mešani pevski zbor in v njem je sodelovalo približno petnajst mladincev iz delavskih vrst. Vaje za nastope so bile v okrilju cerkve, nabožna pesem je bila dobro kritje za gojenje ljudske pesmi. Drugi, nekoliko šibkejši pevski zbor, je bil v predmestju pri Sv. Ivanu. Vodil ga je Slavko Škamperle, mlad član KP in Pinkov bližnji sodelavec, ki je pozneje zaradi nečloveških muk umrl v zaporu, še preden mu je moglo fašistično sodišče soditi.⁹

Voditelji nekdanjega slovenskega liberalno-narodnjakega gibanja v Trstu do prebujajočega se narodnega gibanja med mladino niso ostali ravnodušni. Kot nadomestek za ukinjene slovenske šole so organizirali tečaje slovenskega jezika v okviru zasebne šole Galileo Galilei v ulici Battisti, posebej za dijake in za delavsko mladino. Tečaje je obiskovalo okrog 30 dijakov. Privabljala jih je družabnost, ki se je razvijala izven šolskih klopi, in največkrat so jim bili tečaji za izgovor, da so se lahko sestajali. Od tod je izšla posebna skupina srednješolcev. Leta 1937 je kupil dr. Anton Ščuka-Zorko, tedanji voditelj študentskega gibanja, z denarjem, ki ga je prejel od prvakov nacionalističnega gibanja, ti pa iz Jugoslavije, hišo št. 10 v ulici San Francesco, ki je postala študentski klub. Tu so bile odslej pevske vaje, nastopi, plesi, koncerti, razstave, politična predavanja in konference.

Dijaški mladinski skupini so se v poletnih mesecih pridruževali slovenski študentje, ki so bili vpisani na univerzah v notranjosti države. V okviru jezikovnih tečajev so vnašali v klub novega duha s političnimi in poljudnoznanstvenimi predavanji. Radikalnejši krog nacionalno usmerjenih mladincev se je polagoma dokopal do načrta o pravi organizaciji, podobni nekdanji »Zvezi mladinskih društev«.¹⁰

⁸ Milan Bolčič, O Štempiharski literaturi, Jadranski koledar, 1954, str. 118 in sl.

⁹ O Štempiharjih in pevskih zbora glej: Primorski dnevnik l. 1951, št. 23 in 198, l. 1955, št. 251 in l. 1956, št. 260; Jadranski koledar 1954 in spominsko gradivo v Arhivu IZDG.

¹⁰ Zveza mladinskih društev je nastala po I. svetovni vojni. Združevala je mladinska društva v Trstu in okolici, ukinjena je bila leta 1927 s fašističnim zakonom.

V tem okviru je začel leta 1938 delati Pinko Tomažič, tedaj študent trgovske akademije. Iz vrst zrelejših in levo usmerjenih dijakov je sestavil skupino simpatizerjev komunistične stranke. Imenovali jih bomo kar mlade komuniste, za kar so se šteli tudi sami, čeprav niso imeli formalne organizacije komunistične mladine. Ti mladi komunisti so se redno sestajali in Pinko jim je dajal navodila za delo. Skupno so zavzemali stališča do posameznih vprašanj v krogu študentov ter se vzgajali v marksističnem duhu. S temi mladinci, ki so vplivali tudi na svoje prijatelje izven te skupine, je Pinko utiral pot cilju: združiti vso napredno slovensko mladino v enotno protifašistično fronto skladno z zgoraj omenjenim programom. Med prve uspehe mladih komunistov moremo šteti dejstvo, da jim je uspelo vključiti v študentski klub skupino delavske mladine od Sv. Jakoba, ki je delovala v tamkajšnjem pevskem zboru, sicer pa bila prepuščena sama sebi. To je bilo mogoče storiti v trenutku, ko je v vodstvu študentske mladine nastal razkroj med radikalnejšimi nacionalističnimi mladinci, ki so hoteli pravo organizacijo, in med tistimi, ki so bili tesneje vezani na slovenske meščanske politike in vztrajali na dotedanjem načinu zabav in vzgoje, češ da bi jih organizacija kompromitirala in pokopala. Tem liberalno-narodnjaškim eksponentom je bila v nevarnosti osebna korist, zato so oportunistično omahovali med strahom, da bi se režimu preveč ne zamerili, ter med narodnostnimi cilji, hkrati pa so se bali naraščajočega vpliva komunistične stranke na mladinsko gibanje, ki bi se v morebitni organizaciji lahko še poglobil.

Vzporedno s svetojakobčani so se v klub vključevali tudi mladinci iz skupine »Štempiharjev«, ki jim je bilo študentsko vodstvo zaradi njihove nacionalne usmerjenosti nekoliko bolj naklonjeno.

Dijaška mladina v Trstu je po vzgledu »Štempiharjev« izdajala svoje glasilo »Iskra«, kjer so objavljali najboljše slovenske šolske naloge. Spomladi 1940. leta je izšla na pobudo Pinka Tomažiča ciklostirana revija »Plamen« na 34 straneh. V uvodnem članku je Pinko med drugim zapisal: »... Mladina je tista sila, ki edina zmore vzdržati kakršenkoli pritisk in ohraniti ter razvijati naš narodni čut kljub neugodnim razmeram. In to zato, ker je mladina najbolj pogumni, udarni in nesebični del naroda. S svojim zaletom prečisti marsikatero prašno tradicijo, spremeni okostenelosti v prožne tvornosti in doseže velike uspehe prav tam, kjer za druge kraljuje utopija...«¹¹

Pinko Tomažič se je s sodelavci odločil, da bodo podpirali ravnanje radikalne nacionalistične struje proti desničarskemu vodstvu, kajti prve je bilo lažje nadzorovati, deloma pa so bili tudi že pod vplivom komunistov. Z razkrinkovanjem korupcijske politike slovenske buržoazije, ki si je prilaščala vodstvo pri mladini, je bilo do neke meje mogoče pridobivati same mladinske voditelje, ki so se že začeli odmikati od vrha okrog »Tržaške hranilnice in posojilnice«. Prvi poskus, ustanoviti mladinsko organizacijo, je sicer propadel, vendar je bila leta 1938 mladina že toliko razgibana, da se je mimo vseh prepovedi starejših politikov organizirala v nekakšno zvezo. Na zborovanju v ulici San Francesco, ki je bilo sklicano v ta namen septembra 1938, je bil na predlog komunistov z veliko večino za predsednika izvoljen Drago Štoka¹² proti Ivu Sosiču.

¹¹ »Plamen«, str. 3, Arhiv IZDG.

¹² Drago Štoka je padel 19. februarja 1944 v Benečiji.

»... Te volitve so dokazovale, da je bila slovenska mladina predvsem protifašistična in da ... se ni nameravala upreti italijanskemu fašizmu, odpirajoč vrata nekemu domačemu fašizmu, stremela je po socialistični revoluciji, ki bo sledila padcu italijanskega fašizma...¹³

V tržaškem mladinskem gibanju se je pojavila še tretja struja, krščanski socialisti, ki pa so sicer prevladovali na Goriškem. Med tržaškimi dijaki in študenti ta struja ni našla pristašev; separatistično stališče o samostojni Sloveniji ni privlačevalo mladih narodnjakov. Pač pa je skupina okrog Pinka izkoristila novo možnost in v vrste krščanskih socialistov, ki so imeli svoje shajališče v ulici San Nicoló, poslala svoje pristaše, zlasti delavsko mladino od Sv. Jakoba, ki so jo v klubu študentov še vedno zapostavljali. Tako je bil zagotovljen vpliv in nadzorstvo Komunistične stranke med krščanskimi socialisti. Sicer pa si je mladi rod te svetovno nazorske skupine z dr. Stankom Vukom¹⁴ na čelu že po letu 1938 prizadeval, da bi se delovanje vseh protifašističnih struj strnilo, odmikal se je od starega klerikalnega vodstva in se povezoval z mladino drugih skupin.¹⁵

V letih, ko je v svetu že divjala druga svetovna vojna, je torej mladina v Trstu dokaj dobro poznala razne politične koncepte, njene simpatije pa so bile na strani leveice. Vpliv mladega Pinka, člana pokrajinskega vodstva Komunistične stranke, pa je iz dneva v dan naraščal. Leta 1941 je prav ta mladina postala glavna opora nastajajoči Osvobodilni fronti.

III

Trst je bil vseskozi politično središče Julijske krajine. Podeželje pa so bivše meščanske stranke zanemarjale, tem več vpliva pa je imela Komunistična stranka, kajti tako v okolici Trsta kakor na Krasu, na Pivškem in v Slovenski Istri so bili kmetje in delavci pod močnim vplivom njenih članov. Če so mladi komunisti s težavo uveljavljali svoj vpliv med študentsko mladino v Trstu, pa so imeli precej lažje delo v okoliških, povečini proletarskih vaseh. V krajih, kot so Trebče, Opčine, Nabrežina in drugi, je bilo združevanje raznih političnih struj mnogo preprostejše, saj so bile tam tudi nacionalistične skupine razen nekaj izjem levo usmerjene, tako da se je delovanje obeh gibanj v nekaterih vprašanih prepletalo in združevalo.¹⁶

Kulturno visoko razvita tržaška mladina je s svojimi pevskimi in dramskimi nastopi obiskovala slovenske vasi. Sklepanje poznanstev z goriško mladino in s kmečko mladino na Krasu, v Istri in na Vipavskem je dajalo gibanju vse večjo moč. Višek v tem razvoju je bilo zborovanje v Koprivi na Krasu 1939. leta, ki so se ga na predlog okoliške mladine udeležili tudi napredni tržaški študentje in dijaki. »... Manifestacija se je tako spremenila v srečanje delavske, kmečke in študentske mladine pod geslom enotnosti v boju proti fašizmu... odtlej doraščajoča inteligenca iz ulice San Francesco ni bila več

¹³ Spomini Borisa Kovačiča, str. 14, Arhiv IZDG.

¹⁴ Stančo Vuk je bil 14. decembra 1941 obsojen na 15 let zapora. 10. marca 1944 so ga ustrelili v Trstu črnorokci skupno z ženo Danico Tomažič, dan pred name-ravanjem odhodom v partizane.

¹⁵ Glej uvod v knjigi: S. Vuk, Zemlja na zahodu, Koper, 1959.

¹⁶ Glej izjavo Albina Dujca, Arhiv IZDG.

Skupina slovenske mladine iz Trsta in okolice na izletu aprila 1940

skupina sama zase, temveč je živela s problemi mladih delavcev in kmetov iz vse pokrajine...¹⁷ Po tem dogodku lahko govorimo že o mladinski fronti, ki je pod skupnim geslom boja proti fašizmu združevala komunistično, krščansko-socialistično in meščansko nacionalistično usmerjeno mladino.¹⁸

Delo mladine pa se ni omejevalo samo na sestajanje in na širjenje gibanja, na propagando in na oblikovanje organizacije. Drznejši mladinci so se že z davnej ukvarjali z mislijo na sabotaže, teror in končno na oboroženo vstajo. To je bila tradicija, ki so jo zapustile bazoviške žrtve. Sedaj so se pripravljali ne toliko z dejanji, kolikor z vzgajanjem vodilnih ljudi, predvsem pa z zbiranjem orožja, z ustvarjanjem tehničnih delavnic, radijskih središč in obveščevalnega omrežja. Glede na prehitvevajoče se svetovne dogodke pa je tudi Komunistična stranka predvidevala oboroženo vstajo. Akcijo za zbiranje orožja in za razporejanje članstva, ki je bila okrog leta 1939 v polnem raz-

¹⁷ Spomini Borisa Kovačiča, str. 16, Arhiv. IZDG.

¹⁸ Zgodovina Slovenskega Primorja III. del (delo kolektiva), rokopis v Arhivu IZDG.

mahu, je bilo treba dopolniti z načrtnim delom komunistov v nacionalističnih skupinah samih, zakaj pridobivanje teh bi olajšalo prehod iz upora proti narodnim zatiralcem v socialistično revolucijo.¹⁹ Ta politični koncept pa srečamo tudi že v omenjeni izjavi treh komunističnih strank, kjer peta točka pravi: »... S tem, da komunisti zanašajo svoje stališče in svoja gesla v slovenskem vprašanju v najširše množice... so dolžni njihovo delovanje za uresničenje gesel o narodnem vprašanju prenesti na pripravljanje in razširjanje dnevnih bojev množice proti vsem oblikam narodnega zatiranja... samo z razvijanjem vsakodnevnih bojev... bodo komunisti zmožni, da izpodkopljejo vpliv meščanskih narodnosporazumskih strank vseh vrst med množicami slovenskega naroda...«²⁰

Posebno zvrst dela je Komunistična stranka razvila s propagando med fanti, ki so bili mobilizirani v italijansko vojsko. V zadnji številki »Dela« iz leta 1940 je pozivala vojaštvo: »... Vojaki, dezertirajte na vseh frontah in potegnite s seboj tudi vaše prijatelje; izdajajte, kolikor je v vaši moči, vse tajne v korist sovražnikom fašizma... Slovenska mladina, najmanj zastrupljena od fašističnih laži, se bo znala skupno z italijansko mladino upreti oficirjem in čez strelske jarke ponuditi roko vojakom drugih držav...«²¹

Komunistični stranki v Julijski krajini in posebej narodnemu heroju Pinku Tomažiču gre torej zasluga, da je iz skromnih začetkov nastalo množično protifašistično razpoloženje, pri mladini pa prava enotna fronta, kljub vztrajnemu delu profesionalnih politikov domače reakcije za preprečitev vpliva komunistov na zavedne Slovence.

V tem predvojnem gibanju moremo iskati korenine poznejšega mladinskega poleta v narodnoosvobodilni vojni, ki je dokončno dozorel v letih po razsulu Italije. Omeniti moramo, da so se v dobi narodnoosvobodilnega boja vključili v Osvobodilno fronto ter v enote narodnoosvobodilne vojske vsi pristaši predvojnega tržaškega gibanja, poleg komunistov tudi nacionalistično in klerikalno usmerjeni mladinci, razen redkih vodilnih nacionalistov, ki so se priključili beli gardi ali pa ostali do narodnoosvobodilnega boja pasivni.

IV

Ilegalna dejavnost tržaške mladine italijanski fašistični oblasti ni bila neznana. Stalne izlete na deželo, prireditve in sestanke, ki so imeli videz nedolžnih zabav, so oblasti v letih, ko je vladalo prijateljstvo med Italijo in Jugoslavijo, še nekako dopuščale. Ta delna popustljivost pa je bila zanje tudi koristna, saj je mogla policija zaradi neprevidnosti navdušene mladine ter s pomočjo svojih plačanih zaupnikov sestaviti natančen seznam vseh udeležencev gibanja, posebej pa tistih mladincev, ki so v tem okviru pridobivali, usmerjali in vodili mladino v znamenju komunističnega programa. V dneh, ko se je Italija pripravljala, da vstopi v vojno, pa si je hotela zavarovati

¹⁹ Izjava Albina Dujca, spomini Vida Vremca v Arhivu IZDG in v Arhivu pri CK ZKS.

²⁰ »Dela«, julija 1934, Arhiv pri CK ZKS.

²¹ Arhiv IZGD, fasc. 1019/VII; nobena številka »Dela« iz te dobe ni ohranjena, navedeni citat je preveden iz italijanščine iz obtožnice komunistov, aretiranih leta 1940. Glej še spomine Vida Vremca v Arhivu IZDG.

hrbet in tedaj je za mladinsko napredno gibanje kakor za celotno organizacijo Komunistične stranke v Julijski krajini prišla črna ura.

2. junija 1940 so aretirali Pinka Tomažiča in njegove najbližje sodelavce, do septembra 1940 pa je OVRA (italijanska tajna policija) zaprla 149 oseb, obdolženih komunistične dejavnosti, od septembra do novembra istega leta pa je bilo aretiranih še nadaljnjih 120 oseb, pristašev nacionalističnega gibanja in bivših meščanskih strank.

Odkrili so devet skladišč orožja, streliva in razstreliva — od teh so jih imeli komunisti pet — dva ciklostilna stroja, radijski oddajnik, zaplenili so vse izdaje listov »Delo«, »Iskra« in »Plamen« ter precejšnje količine tehničnega materiala.²² Le štempiharska literatura nam je ostala v dokaz predvojnega delovanja v Trstu.²³

Nadrobna preiskava med aretiranimi, ki je trajala več kot leto dni, je polagoma razkrila policiji celotni mehanizem odporniškega gibanja v Julijski krajini.

V decembru se je posebno sodišče za zaščito države preselilo iz Rima v Trst in po dvanajstdnevni razpravi sodilo šestdesetim obtožencem, komunistom, slovenskim izobražencem in tako imenovanim teroristom. 14. decembra 1941 so izrekli devet smrtnih obsodb, štiri na smrt obsojene so pomilostili na dosmrtno ječo, ostali pa so dobili skupno 966 let in 6 mesecev zaporne kazni. Približno petdeset aretiranih so poslali v internacijo, ostale so izpustili, vendar so ostali pod policijskim nadzorstvom.

15. decembra 1941 ob 8. uri zjutraj so na strelišču pri Opčinah ustrelili šestindvajsetletnega Pinka Tomažiča in še štiri člane odporniškega gibanja, Ivana Vadnala iz Žej, Ivana Ivančiča iz Čezsoče, Simona Kosa iz Ruta in Viktorja Bobka iz Ilirske Bistrice.²⁴

Ta dogodek je zapustil mogočno sled v srcih primorskih Slovencev, v zavesti doraščajoče mladine pa povzročil pravo prelomnico. Gabrijela Jovan in Marjan Blažina, takratna dijaka in poznejša mladinska aktivista, pravita, da je prav tisti proces mlajše zbudil in bil zanje nekakšno razodetje; takrat so se slovenski dijaki v šolah nekako zaprli vase in začeli med seboj razpravljati o Pinku in njegovih namenih. Proces Pinka Tomažiča jih je pripravil do tega, da so začeli razmišljati in sodelovati v gibanju odpora, brž ko so bile 1941. leta dane možnosti.²⁵

Po aretacijah leta 1940 je mladinsko gibanje v Trstu močno zastalo, zadnje zborovanje je bilo 15. avgusta 1940 na Kuclju v Trnovskem gozdu, to je v dneh, ko je OVRA že tesno stiskala obroč okrog protifašističnega gibanja. V mestu so mladinskim vrstam zadali precejšnje izgube. Iz skupine mladih komunistov oziroma simpatizerjev Komunistične stranke in iz študentskega kroga iz ulice San Francesco je bilo okrog 70 odstotkov zaprtih. Izmed simpatizerjev, ki jih je organizacija vzgajala v narodnem duhu ter v duhu protifašizma, so jih okrog 70 odstotkov mobilizirali, od tega vsaj 80 odstotkov v posebne delavske bataljone — »battaglioni speciali«. Spomladi 1941. leta so se

²² Arhiv IZDG, fasc. 1019/IV, VII.

²³ Posamezne izvode publikacij hranita Danilo Benčina in Milan Bolčič v Trstu.

²⁴ Arhiv IZDG, fasc. 1019.

²⁵ Zapisnik sestanka tržaških aktivistov z dne 16. marca 1959, str. 6 in 15; odslej Zapisnik.

Direzione Carceri (Gim.)

TRIESTE

ELENCO

dei detenuti giudicati dal Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato con sentenza d. d. I. 4. I. 2. 4 I - XX

N. ord.	Cognome e nome e paternità	Condanna riportata	Stabilimento ove si trovano i detenuti in attesa di sentenza
I	Tomasi Giuseppe di Giuseppe	Pena di morte	
2	Bobek Vittorio fo Antonio	Pena di morte	
3	Ivanich Giovanni di Giovanni	Pena di morte	
4	Vadnal Giovanni di Mattia	Pena di morte	
5	Kos Simone di Simone	Pena di morte	
6	Germelj Leopoldo fu Giuseppe	{ Pena di morte { (Conv. Ergastolo)	Portolongone
7	Skuka Antonio fu Antonio	{ Pena di morte { (Conv. Ergastolo)	Portolongone
8	Kane Francesco di Andrea	{ Pena di morte { (Conv. Ergastolo)	S. Stefano
9	Sardes Teodore fu Giuseppe	{ Pena di morte { (Conv. Ergastolo)	S. Stefano
10	Ujcio Giuseppe fu Francesco	30 anni recl.	Civitsvechia
11	Srilligoi Augusto fu Giuseppe	id.	id.
12	Budin Luigi fu Gregorio	id.	id.
13	Abrami Antonio di Leopoldo	id.	id.
14	Ursich Adolfo di Francesco	id.	id.
15	Dominici Vladimiro fu Fr. no.	id.	id.
16	Casperri Giovanni fu Giorgio	id.	id.
17	Fosarelli Lodovico di Antonio	id.	id.
18	Vatta Giovanni di Antonio	id.	id.
19	Scherlj Albino fu Andrea	id.	id.
20	Somec Giacomo di Francesco	id.	id.
21	Sluca Francesco fu Francesco	id.	id.
22	Dolenc Giacomo di Giacomo	id.	id.
23	Postogna Giovanni fu Giobatta	id.	id.
24	Bröve Mirko fu Giovanni	id.	id.
25	Rejco Felice fu Giovanni	id.	id.
26	Prezlj Lovovico fu Michele	id.	Gastelfr. Em.
27	Bizacil Francesco di Giuseppe	id.	id.
28	Copi Leopoldo di Francesco	id.	id.
29	Klavora Giovanni di Andrea	id.	id.
30	Tuta Venesaleo di Filippo	id.	id.
31	Duc Albino di Giacomo	id.	id.
32	Kornik Vittorio fo Giovanni	id.	id.
33	Jossi Vittorio fu Vittorio	24 anni recl.	id.
34	Kosovel Giuseppe fu Andrea	15 anni recl.	Fossano
35	Lovracich Stefano fu Antonio	id.	Fossano
36	Slavich Slavoj fu Edoardo	id.	Fossano
37	Bolai Milan fu Michele	id.	Fossano
38	Vrenea Guilo fu Antonio	id.	Fossano

Prva stran seznama obtožencev v drugem tržaskem procesu proti komunistom in antifašistom z navedbo obsodbe z dne 14. decembra 1941. Prvi v seznamu je Josip Tomažič, obsojen na smrt

(Continuati one)

N. ord.	Cognome, nome e paternità	Condanna riportata	Stabilimento ove il detenuto in atto si trova
39	Vuk Stanislao di Antonio	15 anni recl.	Fossano
40	Fahor Romano di Carlo	12 anni recl.	S. Gimignano
41	Cok Andrea fu Andrea	12 anni recl.	id.
42	Udovich Francesco di Giovanni	12 anni recl.	Fossano
43	Stanish Bruno fu Bruno	12 anni recl.	Fossano
44	Mankoe Vladimir di Giuseppe	12 anni recl.	Fossano
45	Sturm Lovovio di Antonio	12 anni recl.	Fossano
46	Stefani Carlo di N.N.	10 anni recl.	Fossano
47	Danieli Antonio fu Giovanni	10 anni recl.	Fossano
48	Urbancich Maria fu Antonio	8 anni recl.	Perugia
49	Rachin Ferdinando di Ferdinando	7 anni recl.	Fossano
50	Melussi Edoardo fu Edoardo	6 anni recl.	Trieste (Infern.)
51	Besedniak Luigi fu Giuseppe	6 anni recl.	S. Gimignano
52	Zidaric Boris di Giuseppe	6 anni recl.	S. Gimignano
53	Saramore Oscar fu Ferdinando	1 anno e 6 m. r.m.	Trieste (Pena esp. disp. autorità milit. r.)
54	Kukanja Angelo fu Antonio	16 anni recl.	Gastellfr. Emilia
55	Toncio Francesco di N.N.	16 anni recl.	id.
56	Zoli Felice di Luigi	16 anni recl.	id.
57	Di Leonardo Rodolfo di Giacomo	assolto i.p.	Trieste (Disp. Uff. Pol.)
58	Nca Giuseppe di Simone	assolto i.p.	id.
59	Bobich Redivoj di Leopoldo	assolto i.p.	id.
60	Bobich Antonio di Agostino	assolto i.p.	Trieste (Disp. Aut. mil.)

Cicchi, 20/XII/1941 XX

L. Diakou

Az.

Druga stran istega seznama

vrnila domov dekleta, ki jim je oblast dala svobodo pod policijskim nadzorstvom.

Tisti, ki jih niso aretirali, so organizirali materialno pomoč zaprtim in solidarnostne akcije; ob določeni uri so prihajali pod okna zaporov, najprej posamezno, nato pa tudi v večjih skupinah. To so bili mladi ljudje, ki so se začeli prebujati ob nevarnih svetovnih dogodkih in ob domači nesreči. Razen tega pa so se še vedno pojavljali napisi po zidovih in propagandni letaki po ulicah, in to z vzkliki Sovjetski zvezi, s srpom in kladivom; s sramotnjem

fašističnih voditeljev,²⁶ vendar so bili to le posamezni pojavi in v manjšem obsegu. Verjetno je bilo to delo preostalih članov KPI iz ladjedelnic in tovarn. Novo razdobje za mladinsko in odporniško gibanje v celoti pa se je začelo v drugi polovici 1941. leta. Takrat je Komunistična partija Slovenije po sklepu o oboroženi vstaji na celotnem slovenskem ozemlju posegla tudi v razmere onstran državne meje in poslala v Slovensko Primorje sposobne partijske aktiviste. Ti so postavili prve temelje Osvobodilne fronte med zavednim prebivalstvom, ki je po letu 1940 ostalo brez lastnega vodilnega jedra.²⁷

V

Avgusta 1941. leta je Centralni komite KPS poslal v Trst Oskarja Kovačiča-Tonija, da bi organiziral Osvobodilno fronto med zavednimi Slovenci in naprednimi Italijani. V drugi polovici oktobra pa je poslal v mesto še Oskarjevega brata Leona in Franca Hvaliča-Bolto. Prve stike je navezal Oskar z družinami, ki so bile znane še iz predvojnega odporniškega gibanja, toda organizirati omrežje aktivistov iz ljudi, ki so bili do kraja kompromitirani in pod nadzorstvom policije, ni bilo ravno priporočljivo. Po izjavah preživelih odposlancev CK KPS vemo, da so bili opozorjeni, naj uporabljajo stare zanesljive naslove le v skrajni sili, gibanje pa naj razširjajo predvsem v novih, mlajših plasteh. Ta taktika se je tudi v resnici bolj obnesla.²⁸

S pomočjo Tržičanov je Oskar Kovačič spoznal v Trstu skupino fantov, nekdanjih gojencev »Istrskega internata« v Zagrebu, ki so bili tamkaj organizirani v SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije), pa so se po okupaciji Jugoslavije vrnili domov. To je bila prva mladinska skupina v mestu. Hkrati je dobil Oskar zvezo še z nekdanjimi Pinkovimi sodelavci, z Zoro Perello, ki je organizirala mladinsko skupino pri Sv. Jakobu, in z Vojko Šmuc, ki je delala med mladino v središču mesta. Izmed zrelejših mladincev, bivših mladih komunistov in simpatizerjev KP, je izbral Kovačič najagilnejše za posebno pomoč pri delu za organiziranje javk, ilegalnih bivališč, za ustanovitev skromne tehnike in za vzdrževanje in razširjanje zvez. Tako je bila Ernestu Arbanasu-Gigiju zaupana naloga, da spremlja Oskarja na poti po Istri, kjer je razširjal omrežje organizacije. Arbanas je namreč poznal vrsto zanesljivih mladincev iz »Istrskega internata«; poleg tega je bil še inštruktor Vojkine mladinske skupine v središču mesta, povezal pa je v gibanje tudi skupino fantov iz »Istrskega internata« z Renato Jarach na čelu; ti so bili sicer zagrizeni protifašisti, vendar skrajno oportunistično in malomeščansko nastrojeni. Mladinci, ki so bili neposredno povezani z Oskarjem, kakor na primer Boris Kovačič, ki je bila pri njem glavna javka za tiste, ki so prihajali iz Slovenije, in je imel tudi majhno tehniko za ponarejanje dokumentov, iz konspirativnih razlogov niso neposredno delali v skupinah na terenu.

Glavna naloga prvih treh mladinskih skupin je bila, pritegniti prijatelje iz nekdanjih prosvetnih krožkov in ustvarjati nove tri- do pet-članske sku-

²⁶ Arhiv IZDG, fasc. 1011.

²⁷ Vsi podatki, ki nimajo posebej navedenih virov, so vzeti iz gradiva, ki ga je zbral in uredil Boris Kovačič, Arhiv IZDG.

²⁸ Izjava Ervina Dolgana in Borisa Kovačiča, Arhiv IZDG.

Narodni heroj
Oskar Kovačič
(1908–1944),
član CK KP Slovenije

pine. To niso bili aktivni SKOJ, temveč samo mladinske skupine v okviru OF. Poleg med seboj tesneje povezanih mladincev, ki so se redno sestajali in skupno sprejemali načrte za delo, pa so v nastajajoče gibanje vstopali tudi posamezniki, ki so bili ali neposredno povezani s starejšimi aktivisti ali pa preko sorodnikov z nastajajočo organizacijo na podeželju.

Delo mladine je bilo v začetku omejeno predvsem na propagando. Literaturo sta prinašala iz Ljubljane brata Kovačiča, treba pa jo je bilo prevajati v italijanščino, jo razmnožiti in končno še razširjati. To je bilo v začetku skrajno preprosto, odvisno od enega samega pisalnega stroja, nekoliko pozneje pa so voditelji OF organizirali ciklostilno tehniko. Konec oktobra se je gibanje že dokaj razširilo in poleg propagandnega dela se je začela akcija za narodno posojilo in za zbiranje najrazličnejših stvari. Zanimiv je primer, ko so organizirani študentje izbrali brucovski večer in med udeleženci zabave nabrali 800 lir, ne da bi bili darovalci vedeli, da je denar namenjen OF; bili so pač navajeni še iz prejšnjih mesecev prispevati za tako imenovano »Rdečo pomoč« oziroma za zaprte tovariše.

Ko profitirajo naprej!

Slovenca!

Fašistični režim pripravlja nov zločin nad slovenskim narodom na Primorskem. Sretjeje duševna bo prišlo razmerje proti bližini Slovencev, ki niso naključni drugemu narodu, da so ostali li zvošči svoji narodu in da niso klonili pred terorjem, ki ga izvaja je fašistični teroristični režim sva delovnem ljudstvom. Zaka; uprizarje fašistični režim svoje namere to krevno "preparati".

Kato kar vidi kako reče uprizarje, nato kar vidi, ta narod ne more več prenašati vseh krivih dejanj in ponujkanja, nato kar vidi, da se je narod gašel dvajset in zahtevati svoje pravice. Fašistični krvniki so bolj ko kdaikoli zavedajo, da jim ni je znanja ure, da prihaja vli svoboda od Vzhoda preko rive. Zogovlari je tudi k nam. In da bi vse to pripravili, so porabili in je mo sodišče v Trstu, prav zato jih obtožujejo za hudobnih dejanj, prav zato grozijo z smrtnimi obsojili.

Slovenski Narod!

noče smo se pripravili, mogoče je bilo se strah, mogoče je bilo se prelite slovenske krvi na to svobodo. Toda vse to nas ni uničilo, ni nas navzavilo mulodufna. Kljub tem strvam smo ostali živ del našega naroda in da več, postali smo se trdnjši, se bolj prekaljeni in se bolj pripravljani boriti se za naš narodni obstoj.

Slovenca!

Tudi to pot bomo ostali trdni in odločni. Pobena stvar in tudi ne te gnuzni zločin nas ne bo preplasil, ne bo nas očvrnil od tega, da bi ne ostali zavedni Slovenci in odločni borci za boljše bodočnost slovenstva. Nasprotno, zahtevamo svoje pravice se bolj odločno kotor kdajkoli, in na to; pot ni sile, ki bi nas zaustavila. Mogoče bo spet prelite slovenske krvi, toda nas se zavedajo fašistični tirani, da se ta krv ročila nove tiseče in tiseče neustrahanih borcev, da ho te tri grobokopništvovsge go- sprostva.

Slovenski delavci, metelci, intelektualci, ves slovenski narod!

Starimo se za trdnjšje v enotno napredovaljivo Osvobodilno Fronto Slovenskega Naroda in zahtevamo za odločnejše naše pravice; Zahtevamo čustvitaj vseh občutancev, zahtevamo popolno samostojnost, za politična obreja, za, zahtevamo samodolžno slovenskega naroda z pravicordo odcepitve!

- ZIVITA Osvobodilna Fronta Slovenskega Naroda!
- ZIVITA SVOBODNA PROSVIJA SLOVENSKEGA NARODA, S TRSTOM, GORIZO, ULJUVOM, KAPLJICOM, IN VSEJEM SLOVENSKEM!
- DOLE S TRTORJE -- ZIVITA SLOVENCI!
- ZIVITA OSVODILNA FRONTA SLOVENSKEGA NARODA!
- ART KAZEN NA SVOPROD NARODU!

Osvobodilna Fronta Slovenskega Naroda
Zaključni odbor za Primorje.

Protestni letak v slovenščini, razširjen leta 1941 v Trstu ob procesu proti Josipu Tomaziču-Pinku in tovarišem

Passa avanti!

La lesia comunità itali...

Il regime fascista sta per compiere un nuovo delitto che riguarda il popolo sloveno. Il 3 dicembre si presenterà a Trieste davanti al Tribunale un gruppo di 60 Sloveni a cui minaccia la fucilazione se non lunga permanenza in carcere. Questi Sloveni non hanno commesso altro delitto che questo di aver esercitato i diritti nazionali e sociali.

I potentati fascisti non invano il giorno precedente nominano arbitro della guerra del popolo lavoratore che non consente più di portare sulle proprie spalle il peso delle pazzie avventate di guerra e del sistema sfruttatore del dominio fascista, bastone in scena processi contro gli "irredentisti", "napie", "comunisti" ecc. Con questi processi tentano di nascondere la vera situazione nella quale si sono inabissati questi tiranni appunto per avere spinto il popolo italiano in una guerra della quale il popolo italiano non trarrà altro che la morte e la miseria.

Italiani!

Noi Sloveni non abbiamo mai preteso ricevere un palmo di terra italiana, e così anche non abbiamo alcun interesse di opprimere alcun nostro italiano su terra slovena. Nella nostra giustificabile lotta per la nostra esistenza nazionale, noi Sloveni non abbiamo nulla contro il popolo italiano, bensì lottiamo e lotteremo contro il regime fascista che ha tolto a noi e a voi i più fondamentali diritti nazionali, umani e sociali.

Italiani!

La lotta del popolo sloveno per i propri diritti è nello stesso tempo anche lotta per i diritti del popolo lavoratore italiano. Il orrore del fascismo rappresenta la fine dell'umanità e pernicioso guerra, fine della nicchia e fine della prepotenza che i tiranni fascisti effettuano anche sul vostro popolo.

Lavoratori, contadini italiani, tutti le lesie comunità italiane antifascista!

Innalzate anche voi il vostro grido di protesta contro il delitto immane che stanno per compiere le sanguisughe fasciste su questo gruppo di Sloveni, esigete anche voi la completa liberazione di tutti gli accusati. Esigete con noi Sloveni la completa amnistia di tutti i condannati politici in Italia. Associatevi anche voi alla sommossa di tutti i popoli d'Europa. Sinate anche voi a vincere la barbarie fascista che minaccia di annientare tutto ciò che è libertà e progresso. Associatevi anche voi alla nostra giusta lotta per un migliore avvenire dell'umanità, lotta che è combattuta dal popolo lavoratore di tutte le nazioni con il capo l'Unione Sovietica.

Donne e uomini Italiani!

Preparatevi anche voi contro questo delitto, unitevi alla lotta diretta da tutti i popoli contro i delitti fascisti e la guerra. Pensate ai vostri mariti e figli che cadono del freddo sotto il fuoco dei canardi, donne e in tutti i campi, pensate alle migliaia dei soldati morti della nazione italiana che languono nelle carceri e nei campi di concentramento. Lotta è tutto ciò della mano del lavoratore di tutte le nazioni, che lotta per vedere una volta per sempre por fine a questo orrore.

Evviva l'amnistia per tutti i condannati politici!
Abbasso il terrore - evviva la libertà!
Evviva la lotta coraggiosa dei lavoratori di tutti i popoli
con il capo l'Unione Sovietica!
Morte ai fascisti - libertà ai popoli!

Fronte liberatore del popolo sloveno.
Comitato provinciale per la Venezia Giulia.

Skromni začetki s peščico organiziranih mladincev in morda z enakim številom manj kompromitiranih starejših ljudi so se razvili v prvo vidno dejavnost v dneh, ko se je v Trstu pred posebnim sodiščem začel že omenjeni proces. Navodila za akcijo v dneh procesa sta brata Kovačiča dobila v Ljubljani. V Trstu je bila predvidena močna propagandna akcija, v bližini mesta in na ostalem ozemlju Slovenskega Primorja pa pomembnejše sabotaže in napadi partizanske enote, da bi bili vezali del vojaštva in policije, ki sta morala skrbeti za varen potek obravnave. V načrtu je bil celo napad na kolono na smrt obsojenih in rešitev Pinka Tomažiča. Toda prva partizanska četa na Pivškem je bila maloštevilna, nameravani prehod večje partizanske formacije z Mokerca preko Črnega vrha prve dni decembra pa se ni posrečil in tudi organizacija v Trstu je bila prešibka, da bi bila lahko zbrala natančne podatke, potrebne za tako veliko stvar.²⁹

Ob procesu se je fašistična oblast do dobra zavarovala; mobilizirani so bili vsi oddelki policije, karabinjerjev in OVRE, v pomoč pa so jim poslali še brigado kvesturinov in črnih srajc iz notranjosti države.³⁰ Oblasti so tedaj pričakovale napade in reakcijo na izrečeno šodbo.

Tržaška organizacija je pripravila propagandne letake, ki so proces popularizirali in pozivali prebivalce, naj protestirajo in naj se vključijo v narodnoosvobodilno gibanje. Letaki so bili ciklostirani (40) in dvojni, eni z naslovom »Slovinci«, drugi pa »A tutta la leale comunità italiana« — Vsej lojalni italijanski javnosti, s podpisom »Osvobodilna fronta slovenskega naroda — Pokrajinski odbor za Primorsko«. Dne 4. decembra 1941 zjutraj so se prvič pojavili na cesti Trst—Pula, nato na tržaških ulicah in v okolici Milj. V naslednjih dneh jih je bilo vse več ne samo na tržaških ulicah in v poštnih nabiralnikih, temveč tudi na Postojnskem, Pivškem in v Istri. 11. decembra je policija odkrila na sodni palači, kjer je 60 obtožencev čakalo na sodbo, napise »Viva Tomažič«, »Abasso il Tribunale Speciale« in »Abasso la polizia«, v ulici Nizza poleg vhoda v sodno palačo pa 130 letakov z napisi proti predsedniku sodišča in proti policiji.³¹ V tromesečnem poročilu notranjemu ministrstvu je tržaški kvestor 25. decembra istega leta poročal, da prevratne dejavnosti še ni opaziti, vendar se bo gotovo pojavila, ker prihajajo iz okupirane Jugoslavije različni ljudje. »... Med znanim procesom pred posebnim sodiščem za zaščito države proti slovenskim iredentistom, komunistom in teroristom je bilo namreč raztrošenih nekaj deset letakov s protinardno vsebino, kar je delo slovenskih elementov izza meje...«³²

Izgovor na novi položaj, ko je bila nekdanja državna meja laže prehodna, je bil deloma upravičen, seveda pa tržaška kvestura tudi ni mogla priznati, da kljub veliki očiščevalni akciji, ki jo je podvzela OVRA komaj dobro leto prej, še ni uničila vsega protifašističnega odpora na ozemlju Julijske krajine.

Prvemu drznemu koraku nastajajoče mladinske organizacije in Osvobodilne fronte v Trstu so sledile hude posledice. Še preden je bil proces zaključen, so aretirali Oskarja Kovačiča in nekatere člane OF. Propagandno akcijo so mladinci sicer nadaljevali, a po 16. decembru so aretirali še voditelje in nekatere člane mladinskih skupin. 12. januarja 1942 so skupaj z desetimi

²⁹ Izjava Ervina Dolgana, str. 10, Arhiv IZDG.

³⁰ Trieste, str. 41, Istra i Slovensko Primorje, Beograd, Rad 1952 str. 180.

³¹ Arhiv IZDG, fasc. 1011/III.

³² Arhiv IZDG, fasc. 1014/VIII.

Zora Perello-Godina
(1922—1945)
tržaška skojevsko aktivistka,
članica KP

aktivisti iz okolice Trsta prijeli Leona Kovačiča, ko je bil na sestanku v neki krojaški delavnici v Plavjah. Vsega je bilo zaprtih 18 aktivistov iz Trsta, okolice in Istre.³³ Aretacije pa niso prizadele organizacij v Tržiču in na Goriškem.

V prvih dneh septembra 1942 je bil v Rimu pred posebnim sodiščem nov proces. Brata Kovačiča³⁴ sta bila obsojena vsak na 30 let zapora, Jože Miklavčič iz Milj, mladince Boris Kovačič in Ernest Arbanas vsak na 14 let, Boris Guina na 15 let, Zora Perello³⁵ in Renata Jarach na 12 let, Ljubo Sušič pa zaradi mladoletnosti na 8 let zapora. Druge so že v Trstu obsodili na več let

³³ Arhiv pri CK ZKS, fasc. P. M.

³⁴ Oskar Kovačič je umrl v Ljubljani 31. januarja 1944. Leta 1951 je bil odlikovan z redom narodnega heroja.

³⁵ Zora Perello je bila aretirana oktobra 1944 kot članica OK SKOJ za Trst. Umrla je 21. februarja 1945 v koncentracijskem taborišču Rawensbrück.

konfinacije, med njimi Vojko Šmuc³⁶ na 5 let ali pa jih poslali v koncentracijska taborišča.³⁷

Tako se je zaključilo prvo obdobje narodnoosvobodilnega boja v Trstu. Zarodki so bili skromni in omejeni, delo komaj zaznavno. V primeri z Ljubljano, kjer se je leta 1941 razvilo množično gibanje in so bile mladinske sabotažne in propagandne akcije na dnevnem redu, je bilo tržaško mladinsko gibanje podobno le rahlemu odmevu. Če pa upoštevamo dvajsetletno fašistično nasilje, aretacije vodilnih ljudi KPI in protifašističnega gibanja, ki so dosegle višek prav leta 1940, vojni čas, ko so bili moški povečini vezani v italijanski vojski, ter politično in organizacijsko nedozorelost posameznikov, ki so ostali še doma, lahko rečemo, da je bilo leto 1941 tudi v Trstu plodno. Kljub temu, da je gibanje zajelo tedaj le zelo malo ljudi, je fašistična oblast že tedaj začutila, da se bo Julijska krajina — »terra italianissima« — s Trstom vred uprla po zgledu zasedene Ljubljanske pokrajine.

VI

Oskar Kovačič je še pred aretacijo poskusil dobiti iz Ljubljane sposobnega političnega delavca, ki bi prevzel organizacijo mladine na Tržaškem. Mladina je bila namreč steber nastajajočega gibanja leta 1941, zato se je že tedaj pokazalo, da je potrebno posebno mladinsko vodstvo. Za pomoč bratoma Kovačičema je bil predviden Albin Čotar, takratni sekretar rajonskega komiteja SKOJ Trnovo v Ljubljani. Toda decembrske aretacije so prehitile namene vodstva slovenskega odporiškega gibanja. V začetku januarja 1942 je bil v Ljubljani sestanek, na katerem so Boris Kidrič, Franc Leskošek in Boris Kraigher določili tri aktiviste, po rodu Primorce, za nadaljevanje dela bratov Kovačičev v Trstu. 15. februarja sta prispela v Trst Darko Marušič-Emil, pozneje imenovan Blaž, in Albin Čotar-Karlo, medtem ko so Staneta Bidovca aretirali, preden je mogel na pot. Čotar in Marušič sta dobila v Ljubljani vsega pet naslovov zanesljivih Slovencev iz Trsta in okolice, pa še ti so bili kompromitirani, tako da prve dni nista mogla ostati v mestu. V Trstu je bil po aretacijah položaj silno težak. Propadle so vse javke in ilegalna bivališča, aktivisti iz leta 1941, ki so ostali doma, so bili brez medsebojnih stikov. Šele v marcu sta omenjena aktivista vsaj za silo vzpostavila stare zveze. Povezovanje prejšnjih članov organizacije, od katerih so ostali na terenu tudi nekateri člani iz Vojkine mladinske skupine v središču mesta ter iz Zorine skupine pri Sv. Jakobu, in iskanje novih pozitivnih oseb je trajalo nekaj mesecev. Kljub temu je bilo poleti leta 1942 že mogoče iz posameznih zaupnikov ustvariti prve skupine OF, čeprav je bila mreža prave organizacije vzpostavljena šele jeseni istega leta. Albina Čotarja so oktobra 1942. leta aretirali, toda že avgusta sta prišla v mesto Jože Udovič-Nino in Milan Trobec-Taras, novembra pa še Stane Bidovec-Nande, ki je zbežal iz zapora.

³⁶ Vojka Šmuc je padla 27. decembra 1944 pri Kninu — bila je v Prekomorski brigadi.

³⁷ Vsi podatki, ki nimajo posebej navedenih virov, so vzeti iz spominskega gradiva Borisa Kovačiča, iz izjave Ernesta Arbanasa, Danila Perica, Tatjane Šmuc, Jožeta Miklavčiča in iz Zapisnika; vse v Arhivu IZDG.

Decembra leta 1942 je bil že sestavljen prvi okrožni komite KPS za tržaško okrožje.³⁸

Da je Komunistična partija Slovenije posegla v Julijsko krajino, kjer je delala Komunistična partija Italije, je bilo upravičeno iz več razlogov. Že po letu 1934 so bili komunisti na tem ozemlju glede na novo stališče do narodnostnega vprašanja tesneje navezani s KP J oziroma s KPS kakor z lastnim partijskim vodstvom, v dobi po letu 1940 pa je bila KPI skrajno šibka, večina njenih članov je bila v zaporih, v koncentracijskih taboriščih ali pa v italijanski vojski, posamezniki na terenu so bili kompromitirani in neorientirani in zato ni bilo mogoče pričakovati, da bi bila KPI organizirala vstajo, podobno vstaji v drugih jugoslovanskih pokrajinah.

Edvard Kardelj je v pismu Pokrajinskemu komiteju KPS za Primorje z dne 31. XII. 1942 razložil stališče Komunistične internacionale o tem vprašanju, da namreč »...KPS ne samo sme, ampak je dolžna formirati svoje partorganizacije na vsem terenu Primorja in Istre, kjer žive Slovenci in Hrvati. Istočasno naj KPS dela na tem, da se formirajo organizacije KP Italije tam, kjer žive italijanski delavci...«. ³⁹ Januarja 1943. leta je bilo sporazumno rešeno vprašanje pristojnosti med Pokrajinskim komitejem KPS in tržaškim vodstvom KPI glede organizacije v narodnostno mešanem tržaškem okrožju. Po tem sporazumu so bili slovenski komunisti izven večjih podjetij organizirani v celice KPS, italijanski komunisti pa v KPI; v večjih podjetjih, kjer je bila večina delavstva italijanske narodnosti, pa naj bi delovala samo KPI. KPI je morala organizirati in voditi tudi množično delo med Italijani v smislu Fronte Nazionale — Narodne fronte, v podjetjih pa odbore Delavske enotnosti, ki so združevali slovenske in italijanske delavce.⁴⁰ V tem smislu se je odslej razvijalo narodnoosvobodilno gibanje v Trstu, aktivisti KPS so poleg tega, da so organizirali množično gibanje, vzdrževali tudi stike z vodstvom KPI in vplivali na njeno delo. Pozneje so se odnosi med obema komunističnima strankama postopoma še natančneje izoblikovali in izpopolnjevali.

VII

Ko so v drugi polovici 1942. leta začeli nastajati v mestu odbori OF, se je mladina vključevala vanje. Julija je naročil Darko Marušič Lojzki Čebotinovi-Grozdani, naj se posveti delu z mladino; tega posla sta se lotili tudi Rezi Tomšič-Alenka in Ema Kerševan. Do januarja 1943 so nastale nove mladinske skupine v krajih, kjer je v gibanju sodelovalo že več mladincev, tako v predmestjih Sv. Jakob, Škedenj, Kolonkovec, Sv. Ivan, kjer je z mladino neposredno delal Jože Udovič,⁴¹ ter v središču v ulici Bocaccio in Della Tesa. Te skupine v začetku niso imele trdnih organizacijskih oblik, ponekod mladinci tudi niso imeli lastnih skupin, temveč so bili vključeni neposredno v odbore OF ali v strokovna združenja, ki so bila predhodna oblika Delavske

³⁸ Glej Trieste ter izjave Staneta Bidovca, Albina Čotarja, Angele Gec, Milana Trobca in Borisa Kovačiča v Arhivu IZDG.

³⁹ Pismo Edvarda Kardelja, 31. XII. 1942, Arhiv pri CK ZKS, dok. 352.

⁴⁰ Pismo PK KPS za Primorsko tovarišu Davili — Vincenzu Marconiju z dne 26. I. 1943. Arhiv pri CK ZKS, dok. 2120.

⁴¹ Jože Udovič je padel v ulici Ginnastica 14, januarja 1943 kot član OK KPS.

enotnosti. Številčno je bila organizacija mladine šibka, posamezne skupine so šteje 3 do 5 članov, le v Škednju je bilo povezanih 9 mladincev. Več je bilo po mestu raztresenih posameznikov, ki so delovali po naročilu staršev ali na predlog prijateljev in znancev, niso pa bili nikjer organizacijsko povezani. Tudi ime SKOJ se ni uporabljalo, čeprav so bili organizirani mladi ljudje po svetovnem nazoru komunisti ali celo kandidati Komunistične partije. Šele spomladi 1943 so se udomačili pojmi Zveza slovenske mladine — ZSM, Zveza komunistične mladine — ZKM in SKOJ, dotlej pa so partijski aktivisti imenovali te skupine kar »mladina«. ⁴²

Organizirani mladinci so imeli iste naloge kot sicer člani OF, predvsem kar zadeva propagando za pridobivanje novih pristašev. Razen redkih članov, ki so dobili osnovno politično vzgojo še v dobi Pinka Tomažiča in v letu 1941, je imela večina mladih pomanjkljive politične in organizacijske pojme. Sestanki so bili zato posvečeni predvsem vzgoji. Lojzka Čebohin pravi na primer, da so v mladinskih skupinah že 1942. leta imenovali sekretarja oziroma nekoga, ki je odgovarjal za določeno skupino, vendar ti niso bili sposobni voditi sestanka in brez stalnega nadzorovanja in vodstva zrelejših aktivistov ali celo samih članov OK KPS delo ni uspevalo. ⁴³ Mladino je organizacija zaposlovala s kurirskimi delom, z vzdrževanjem zvez med okrožnimi in mestnimi aktivisti ter z organizacijo v pokrajini, z nabiranjem blaga za partizane ter z drobnimi propagandnimi akcijami. Iz poročil tržaške kvesture je razvidno, da so tudi leta 1942 večkrat našli letake po ulicah in napise po zidovih, čeprav je bilo celotno gibanje šele v povojih. 22. julija so se na primer pojavile tri risbe srpa in kladiva v pritličju ter na stopnišču tretjega nadstropja samega poslopja organizacije univerzitetne fašistične mladine — GUF. ⁴⁴

Listkovno akcijo večjega obsega so izvedli na večer pred 7. novembrom v proslavitev obletnice oktobrske revolucije.

V ladjedelnih, na ulicah in na trgih, v poštnih nabiralnikih, po hodnikih in po stopniških stanovanj so se pojavili ciklostirani letaki pozivajoč Tržičane, naj se bojujejo za konec vojne in za svobodo ter z vzkliki 7. novemburu, Stalinu, Rdeči armadi in partizanom. Raztrošene so bile še papirnate rdeče zastavice ter zastavice v narodnih barvah z rdečo zvezdo, na periferiji mesta pa so bili zidovi popisani z gesli. ⁴⁵

Za razliko od mesta Trsta, kjer je mladinsko gibanje dozorevalo počasi, pa so bile okoliške vasi leta 1942 temeljiteje organizirane. Delo je bilo v teh krajih lažje že zaradi predvojnega močnega protifašističnega gibanja, vasi so bile naseljene pretežno s Slovenci, ki so se med seboj poznali, prebivalci pa so bili povečini delavci. Tudi aretacije leta 1940 so zapustile v doraščajoči mladini močan občutek za maščevanje. Do decembra 1942. leta je bilo samo v vaseh Trebče, Gropada in Gričeh pripravljenih okrog 70 mladeničev, da bi odšli v partizane. Nekaj dni pred nameravanim odhodom pa je kvestura po naključju prijela enega izmed prostovoljcev, česar so se drugi prestrašili, in deset fantov iz Trebče je na lastno pest predčasno zapustilo domove. Zatekli

⁴² Spominsko gradivo: Stane Bidovec, Lojzka Čebohin, Stojan Udovič ter Zapisnik v Arhivu IZDG.

⁴³ Izjava Lojzke Čebohin, Arhiv IZDG.

⁴⁴ Arhiv IZDG, fasc. 1012/II.

⁴⁵ Arhiv IZDG, fasc. 1012/I, II.

so se v mesto k svojemu organizatorju Jožetu Udoviču, ki jih je, pričakujoč zvezo, razporedil po zasebnih stanovanjih. 15. decembra so odšli v smeri Bazovice, kjer so jih zasledili karabinjerji, jih napadli ter enega ranjenega ujeli. Tako je policija odkrila v mestu šest ilegalnih stanovanj. Aretirala je družine in nekatere prostovoljce, ki so se po spopadu zatekli nazaj k njim.⁴⁶

Nesrečni dogodek je sprožil val aretacij, ki so zajele celo mesto in trajale tja do marca 1943, delno pa se nadaljevale do razsula Italije. Propadla je večina odborov OF, razredčene so bile mladinske vrste, izmed okrožnih aktivistov je ostal na svobodi edino Darko Marušič-Blaž,⁴⁷ ki se je moral konec marca umakniti iz mesta, ker ga je policija na vso moč iskala.⁴⁸ Prve dni marca je prišel v Trst Branko Babič, sekretar Pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko. Skupno z Jako Platišom⁴⁹ se je posvetil predvsem utrjevanju zvez z Italijani. Junija je poročal Branko Babič Pokrajinskemu komiteju, da je gibanje med Slovenci povsem zastalo, ker so bili aretirani vsi količkaj sumljivi Slovenci in »... o kakšni slovenski organizaciji v Trstu ni mogoče več govoriti...«⁵⁰

Leta 1943 se je v severni Italiji že pojavilo močno gibanje nezadovoljnih množic in Komunistični partiji Italije je uspelo marca organizirati desetdnevno stavko v Milanu, Torinu in drugih industrijskih mestih, ki je zajela okrog 300.000 delavcev.⁵¹ V Trstu posebnega odmeva na te dogodke ni bilo čutiti, pač zato ne, ker je prav tedaj fašistično nasilje domala uničilo narodnoosvobodilno gibanje in razoroževalo italijanske delavce. Če je bilo glede na bližajoci se razpad Italije mogoče dopuščati protivojno razpoloženje množic v notranjosti države, to nikakor ni bilo primerno za obmejno ozemlje, posebej še zato ne, ker je bila tu nosilka narodnoosvobodilnega boja slovenska manjšina. Italija pa si je hotela za vsako ceno ohraniti stare meje. Ni bilo tedaj naključje, da so se prav spomladi 1943. leta pomnožile aretacije po vseh krajih Slovenskega Primorja in v Trstu, nasilje pa ni prenehalo niti po propadu fašizma. V Trstu je gibanje ponovno oživelo šele po kapitulaciji Italije, dotlej pa je italijanska komunistična stranka dosegla prve uspehe v organiziranju naprednih ljudi italijanske narodnosti v »Fronte nazionale d'azione«, pojavili so se tudi že zarodki ženske organizacije »La donna antifascista« in mladinske množične organizacije »La gioventù antifascista«, pozneje imenovane »Fronte della Gioventù«. Začeli so izdajati prve liste v italijanščini »La Lotta«, »Il Lavoratore« ter »La Donna«.⁵²

Dne 8. septembra zvečer je sklenila italijanska vlada z zavezniki separatni mir. Nemške vojaške sile so zasedle vse severne pokrajine in se postavile v bran prodirajočim zavezniškim silam, ki so z juga osvajale Italijo.

⁴⁶ Glej izjavi Staneta Bidovca in Angele Gec v Arhivu IZDG.

⁴⁷ Darko Marušič-Blaž je bil od marca 1943 sekretar Poverjeništvu PK SKOJ za Primorsko. Padel je 17. novembra 1943 v Lokovcu kot komisar Goriške divizije. Leta 1949 je bil odlikovan z redom narodnega heroja.

⁴⁸ Glej Trieste, str. 44 in sl.

⁴⁹ Jaka Platiša je padel 26. aprila 1943 v ulici Tigor kot član Comitato litorale del PCI.

⁵⁰ Pismo Branka Babiča, 28. VI. 1943, Arhiv pri CK ZKS, dok. 43.

⁵¹ Poročilo PK KPS za Primorsko, 18. V. 1943, dok. 1379; Pismo Branka Babiča 11. IV. 1943, Arhiv pri CK ZKS, dok. 1596.

⁵² Pismo Branka Babiča, 28. VI. 1943, Arhiv pri CK ZKS, dok. 2152

V Slovenskem Primorju in v Istri je začelo prebivalstvo s splošno oboroženo vstajo. V Trstu je množica demonstrantov uspela osvoboditi jetnike iz zaporov, ki so odšli povečini v partizane, v okolici mesta so nastali tudi prvi italijanski bataljoni, ki so se vključili v Narodnoosvobodilno vojsko. Iz tržaških prostovoljcev sta se ustanovila dva bataljona, eden na Krasu, drugi pa v Brkinih, iz katerih je kmalu nastala Tržaška brigada. V mestu so se ponovno ustanovili komiteji KPS, odbori množičnih organizacij OF, Antifašistične fronte žena, Delavske enotnosti in Zveze slovenske mladine.⁵³

VIII

V Slovenskem Primorju so nastali prvi terenski odbori Zveze slovenske mladine — ZSM in prvi aktivni Zveze komunistične mladine — ZKM oziroma SKOJ pozimi 1942/1943. Marca 1943 je bilo ustanovljeno tričlansko Poverjenišvo Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovensko Primorje, ki se je pozneje preimenovalo v Oblastni komite SKOJ,⁵⁴ avgusta istega leta pa je bil sestavljen Pokrajinski iniciativni odbor ZSM.

Struktura takratnih organizacij je predvidevala, da se članstvo SKOJ združuje v aktivne pod vodstvom sekretarja a članstvo ZSM v terenske odbore pod vodstvom predsednika. Aktivne je vodil okrajni komite SKOJ, odbore pa Okrajni odbor ZSM. Višja vodstva so bili okrožni komiteji SKOJ in oblastni komite SKOJ oziroma okrožni odbori ZSM in pokrajinski odbor ZSM.

Ob razpadu Italije so bili člani mladinskega pokrajinskega vodstva vključeni v poveljstva vojaških enot, zaradi česar se je sistematično delo z mladinsko organizacijo nadaljevalo komaj oktobra 1943. leta.⁵⁵

V Trstu se je mladinska organizacija izoblikovala nekoliko pozneje kot v drugih okrožjih. Poverjenišvo PK SKOJ je poslalo v mesto nekaj izkušenih mladinskih aktivistov, ki so novembra 1943 ustanovili Okrožni komite SKOJ in Okrožni odbor ZSM.⁵⁶ Januarja naslednjega leta pa je prišel v mesto tudi član poverjenišva Davorin Cek-Danilo,⁵⁷ da bi neposredno pomagal mladi organizaciji, ki je bila dotlej v sorazmerju z drugimi okrožji najšibkejša.⁵⁸ Delal je v Trstu, Trziču in Gorici nekaj mesecev, dokler ga niso aprila 1944 aretirali. 30. januarja istega leta je organiziral prvo okrožno mladinsko konferenco v Kolonkovcu, ki ji je prisostvovalo okrog 90 mladih Tržačanov, ki so se na konferenci seznanili s sklepi AVNOJ (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije), z vlogo Komunistične partije Jugoslavije v narodnoosvobodilnem boju in poslali pozdravne brzojavke maršalu Titu, AVNOJ in USAOJ⁵⁹ (Ujedinjeni Savez antifašističke omladine Jugoslavije).

⁵³ Glej poročilo PK KPS, 9. X. 1943, Arhiv pri CK ZKS, dok. 1345, in Trieste, str. 48 in sl.

⁵⁴ Poročilo PK KPS za Slov. Primorje 18. III. 1943, Arhiv pri CK ZKS, dok. 1386.

⁵⁵ Poročilo Poverjenišva PK SKOJ za Slov. Primorje, 9. X. 1943, Arhiv IZDG, fasc. 559/VII.

⁵⁶ Trieste, str. 53.

⁵⁷ Davorin Cek-Danilo je bil v začetku aprila 1944 aretiran v Gorici. Umril je leta 1945 v nemškem koncentracijskem taborišču.

⁵⁸ Poročilo Poverjenišva PK SKOJ, 17. I. 1944, Arhiv IZDG, fasc. ObK SKOJ IV.

⁵⁹ Poročilo OK KPS, 5. II. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 12850.

V pismu sekretarju poverjeništvu Ladu Poharju-Damjanu je Davorin Cek takole poročal o mladinskem gibanju v Trstu: »... Ugodne posledice naše konference se vse bolj čutijo, naša organizacija se... širi in mladinci s svojim delom povzročajo Nemcem in domobrancem vse večje preglavice, in ti so prisiljeni vršiti racije po mestu, ki pa doslej niso zadele nobenega od naših. Pred tremi dnevi smo priredili Tržačanom, posebno pa Nemcem, presenečenje. Izvršili smo listkovno akcijo širšega obsega. Sodelovalo je 148 mladincev in mladink, raztrošenih je bilo 20.000 letakov. Akcija je bila odlično organizirana... Razvrstili smo grupe po Trstu na ta način, da je vse mesto bilo zajeto. Večjo pažnjo smo, jasno, posvetili najbolj prometnim... krajem, kjer so Nemci in švabobranci imeli svoje postojanke. Letake so napravili mladinci sami. Dobavili so si otroške tehnike, sestavljali gesla in tolkli po papirju. Pri tem delu se je očitovale neverjetna požrtvovalnost tržaških deklet in fantov, Italijanov in Slovencev, ki so akcijo skupno izvršili. Tiskali so podnevi in ponoči, pri tem pa ni bilo opaziti ne truda ne zaspanosti... večino letakov so raztrosili po hišah, od zadnjega nadstropja dol, po barih, kavarnah, kinematografih, na vrata nemških in domobranskih komand pa so z risalnimi žeblički pripeli risane letake... borbenost, ki prežema tržaške skojevce (se) redko kje drugje opaža. Želja, da se nekaj dela, je velika. Zato se na zidovih pojavljajo vsakodnevno nova gesla, katera mladina spontano, brez kakšnega ukaza, vedno izpisuje. Celotroci pišejo: W. Tito! W. Stalin! Vse govori o Titu, vsi ga s spoštovanjem omenjajo...«⁶⁰

Okrožje Trst je bilo tedaj razdeljeno na sedem predmestnih rajonov in mesto-center.⁶¹ Mladinsko delo sta vodila Okrožni komite SKOJ in Okrožni odbor ZSM. V centru je deloval petčlanski Mestni komite SKOJ in dva kvartna komiteja, v predmestjih pa štirje rajonski komiteji SKOJ: za Sv. Ivan, za Sv. Jakob, za Katinaro in za Škedenj. Organiziranih je bilo 32 aktivov SKOJ z 215 člani ter 10 odborov ZSM s 47 člani.⁶² V nekaj tednih se je število aktivov SKOJ povečalo na 39 s skupno 180 člani, število odborov ZSM pa na 18 s skupno 65 člani. V obeh organizacijah je bilo vključenih tudi približno 40 mladincev italijanske narodnosti.⁶³

Aprila 1944. leta je delo mladinske organizacije nekoliko zastalo. Poleg stalnih propagandnih akcij množičnih organizacij sta bila izvršena tudi dva pomembna napada, ki pa sta imela hude posledice. Zaradi eksplozije peklenških strojev v openski kinodvorani in v oficirski menzi v ulici Ghega so ustrelili Nemci na Opčinah 72 talcev, 52 pa so jih obesili po stopnišču in oknih poškodovane oficirske menze.⁶⁴ Tedaj so aretirali tudi nekaj mladinskih voditeljev, med njimi sekretarko Okrožnega odbora ZSM Zorko Grmekovo, ki so jo tudi obesili v ulici Ghega. V istem času je odšlo v partizane okrog 60 fantov, da so se izognili mobilizaciji v organizacijo TODT, tako je bila večina rajonskih in terenskih organizacij številčno okrnjena, iz strahu pred aretacijami pa so bili medsebojni stiki pretrgani. Iz sporočila Davorina Ceka poverjeništvu izhaja, da je v Okrožnem komiteju SKOJ ostal en sam član,

⁶⁰ Pismo Davorina Ceka Ladu Poharju, 14. II. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/IV.

⁶¹ Poročilo ObK SKOJ, 23. IV. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/I.

⁶² Pismo Davorina Ceka Ladu Poharju, 14. II. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/IV.

⁶³ Poročilo ObK SKOJ, 23. IV. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/I.

⁶⁴ Trieste, str. 56.

ki pa ni imel pregleda nad celotno organizacijo, da so se člani rajonskih komitejev povečini razšli in da je ostala zveza samo s trinajstimi aktivni SKOJ in z osmimi odbori ZSM.⁶⁵ Okrožni komite KPS pa je v poročilu Oblastnemu komiteju KPS 1. aprila 1944 takole opisal nastali položaj: »... Od polovice aprila pa do polovice maja smo bili brez vsakih stikov z mladino. Tov. Morana,⁶⁶ sekretarka OK ZKM, je odšla na kurz in prepuстила delo tov. Zorki...⁶⁷ (ta) je bila aretirana, drugi člani tega komiteja niso poznali večine aktivov, niti niso imeli stikov z rajonskimi komiteji mladine... Napake se maščujejo, to vidimo pri mladini in isto tako tudi v drugih forumih. Večina dela leži na posameznikih in, ko so ti odsotni, forumi ostanejo samo krpa papirja. V tem pogledu smo podvzeli ostre ukrepe in zahtevali, da mora vsak član foruma poznati in obiskati celo področje dela...«⁶⁸

Novo okrožno mladinsko vodstvo je bilo organizirano maja, hkrati pa so se izpopolnile vrzeli tudi v rajonskih komitejih, vendar se je število aktivov SKOJ znižalo na 24 s 113 člani, to pa predvsem zato, ker jih je odšlo mnogo v partizane.⁶⁹

IX

V prvi polovici 1944. leta je v razvoju tržaškega mladinskega protifašističnega gibanja opaziti precej napak, ki pa so izvirale iz nešteti, največkrat objektivnih težav.

Pri tem splošnem organizacijskem pregledu nas predvsem preseneča nesorazmerje med številom članov Zveze slovenske mladine, ki je bila po svojem programu množična organizacija, in številom komunistične mladine, ki bi bila morala biti jedro številčno močnejše ZSM. Že marca je okrožno partijsko vodstvo ugotovilo to nesorazmerje, a mladinski aktivisti so na kratko odgovarjali, »... da je vsa mladina komunistično usmerjena in da (za) ZSM se jih ne dobi...«⁷⁰

Če bi bila organizacija globlje zakoreninjena, okupatorjevo nasilje ne bi nanjo tako porazno vplivalo. Zaradi rekrutacije v partizane in v druge organizacije bi bili izpraznjena mesta v skojevskih aktivih polagoma zasedali v množični organizaciji preizkušeni člani. Nedvomno je bilo v Trstu neprimerno teže zajeti množice kakor na podeželju, kjer je po kapitulaciji Italije nastalo svobodno ozemlje in se je vsa mladina vključila v organizacijo. V mestu so se poleg Nemcev naselili tudi domobranci, ki so skušali vplivati predvsem na Slovence v Rojanu in Barkovljah, v predmestjih, ki nista izrazito delavski, poleg tega pa so imeli za svojo propagando na razpolago še tisk in radijske oddaje. Slovenci, ki so bili tedaj skoraj edini nosilci odpora proti nemškemu okupatorju, so bili naseljeni predvsem v predmestjih, sicer pa so bili le majhni otoki med italijanskim življem. Večji razmah gibanja je bilo mogoče doseči le v obratih, v delavskih vrstah, medtem ko je bilo razpredanje mreže po ulicah počasno in nevarno.

⁶⁵ Pismo Davorina Ceka Poverjeništvu PK SKOJ, april 1944, Arhiv IZDG, fasc. 554/IV.

⁶⁶ Vlada Šebek.

⁶⁷ Zorka Grmek, sekretarka OO ZSM in članica OK SKOJ.

⁶⁸ Poročilo OK KPS, 1. VI. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 12857.

⁶⁹ Poročilo OK SKOJ, maj-junij 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/II.

⁷⁰ Poročilo OK KPS, 10. III. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 12852.

V poročilih Oblastnemu komiteju se tržaško okrožno mladinsko vodstvo večkrat pritožuje zaradi težav pri delu. Glavne ovire so bile naslednje:

1. Zaradi slabega delovanja zvez z osvobojenim ozemljem je mesto dobivalo premalo literature, zato je bila propagandna dejavnost skrajno pomanjkljiva. Dva izvoda Slovenskega poročevalca, štiri številke »Mladine« in nekaj »Biltenov« — to ni moglo zadovoljiti učenja željne mladine, ki se je morala zadovoljevati le z obljubami.⁷¹

2. Zaradi neurejenih zvez so tudi neredno prejeli pošto, okrožnice in navodila za delo od pokrajinskega vodstva.

3. Mladinska organizacija ni imela pravih stikov s Komunistično partijo in z odbori OF, zato je delovala sama zase, kar je pozneje privedlo do tako imenovanega »avantgardizma«.

4. Mestna mladina se je med seboj slabo poznala. Tisti, ki so bili že organizirani, so iz strahu pred provokatorji nezaupljivo gledali novice. To je bila posledica preteklosti, ko so se ljudje drug drugega bali.

5. V organizaciji OF je bilo mnogo oportunistov, ki so delo mladine marsikdaj ovirali, namesto da bi ji pomagali, češ da so mladi ljudje nezreli in zaletavi.

6. Zlasti je bilo težko s prebivališči za ilegalce in prostori za sestanke; strah pred sosedi, ponekod celo pred starši in prijatelji, je bil splošen, sestanki na ulicah ali v lokalih pa tudi niso bili priporočljivi.

7. Okrožno in okrajna vodstva so bila številčno in ideološko šibka. Pomanjkljivost politične zrelosti mladih slovenskih aktivistov je bila tembolj občutna, ker so morali za skupni boj proti okupatorju pridobivati tudi mladino italijanske narodnosti. Od petih članov Okrožnega komiteja SKOJ je bila na partijskem tečaju samo sekretarka, dve članici rajonskih komitejev pa sta opravili skojevski tečaj. Če bi bili člani komitejev mogli obiskovati tečaje, ki so bili mladini na osvobojenem ozemlju vedno dostopni »... bi šlo delo bolj v širino in globino, to se pravi, prinesli bi s seboj več političnega znanja in, kar je glavno, spoznali bi, kaj je kolektiv, videli partizane, se zanje navdušili in to navdušenje prenesli na drugo mladino...«⁷²

Okrožni komite SKOJ za Trst pa je bil tudi dovolj samokritičen in se ni samo izgovarjal na hude razmere, ampak poročal hkrati tudi o napakah, ki jih je sam zakrivil. Ker aktivistom vloga ZSM ni bila popolnoma jasna, so sicer širili vrste organiziranih, vendar v množico niso skušali prodreti; zamenjali so šole in delavnice, Barkovljam, Katinari in Rojanu pa so se kar odpovedali, češ da so prebivalci naklonjeni domobrancem in da bi bilo tam vsako delo brezuspešno. Vsi načini organizacijskega dela so bili priložnostni in niso načrtno prodirali tudi v teže dostopne kraje.⁷³ Na mnogo ostrejšo kritiko je naletela mladinska organizacija pri okrožnem partijskem vodstvu. V poročilu Pokrajinskemu komiteju KPS 28. oktobra 1944 pravi Branko Babič takole: »... Odkar obstoja mladinska organizacija v Trstu (je) glavna njena slabost... sektaštvo in avantgardizem. Še danes ima mladina zajetih v svojih organizacijah komaj nekaj sto mladincev, čeravno bi jih morala imeti najmanj nekaj tisoč. Avantgardizem pa je šel tako daleč, da so posamezni okrajni odbori odklanjali vsako »vmešavanje« partije ali OF v njih organizacije.

⁷¹ Poročilo OK SKOJ, 6.—11. VII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁷² Poročila OK SKOJ, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁷³ Poročilo OK SKOJ, 20. VI. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

Partija sama pa seveda ni v dovoljni meri razumela važnosti mladine, da bi ... neposredno skušala odpraviti te slabosti. Mnogo pa je bilo krivo vodstvo — okrožni odbor (ZSM) — ki je bil sestavljen večinoma iz intelektualcev, ki so veliko politizirali, vodili načelno politiko v tržaškem vprašanju, malo pa konkretno delali. S tem so se seveda zaprli v ozek krog in niso mogli zajeti širše množice mladine...⁷⁴

Pokrajinski komite SKOJ za Slovenijo je sam poskušal urediti razmere v tržaški mladinski organizaciji z navodili, poslanimi Okrožnemu komiteju SKOJ 3. avgusta 1944. Da bi onemogočili belogardistično propagando med Slovenci, je priporočil našim organizacijam, naj razkrinkujejo lažno gonjo proti NOV in naj popularizirajo enotnost zavezniškega tabora, ki se je utrdila na moskovski in teheranski konferenci. Dalje priporoča tesen stik z Okrožnim komitejem KPS in opozarja na že omenjeno slabo stran mladinskega vodstva, na »avantgardizem«. ... SKOJ je samostojna organizacija v toliko, da v njem mladina lahko razvija samoiniciativo, drugače pa je kot komunistična organizacija nujno podrejena v političnem oziru naši Partiji... Zgleda, da ne pojmujeate pravilno organizacije ZSM. Vi postavljate ZSM še vedno koščene oblike popolnoma samostojne organizacije, kar pa ni pravilno. Razumeti moramo, da je ZSM vsemladinski pokret. V organizacijo ZSM spada vsak mladinec in mladinka, ki količkaj dela za OF. Torej tisti, ki čita literaturo, ki jo eventualno razširja, ki materialno podpira našo borbo, vsak tisti je član ZSM, pa če je povezan v odbore ali ne. Glavno je, da ima tak mladinec posredne ali neposredne zveze in da sodeluje. Vi pa postavljate ZSM kot organizacijo, ki je enaka SKOJ. To se kaže v tem, da zahtevate, da se vsak vključi v organizacijske forume, da se redno sestaja, da aktivno sodeluje in podobno. Po vsem videzu bi bili mladinci, ki jih imate vi organizirane v ZSM, kar dobri skojevci. Zato smo mnenja, da ne forsirate delovne odbore ZSM, ampak so člani odborov ZSM trije člani iz pristojnih komitejev SKOJ. Člane ZSM odborov pa vključite v skojevske komiteje, ki so precej šibki in jih na ta način izpopolnite. To velja seveda v primeru, da ti tovariši odgovarjajo potrebam in zahtevam komiteja SKOJ. Če imate dve organizaciji, zgleda, da sta SKOJ in ZSM nekaka konkurenta. SKOJ, kakor veste, mora biti tisti, ki dela na znotraj ZSM in jo tudi na znotraj vodi in jo izpodbuja in jo aktivizira za delo. Politična linija pa prihaja tako in tako samo po skojevski liniji, naloga SKOJ pa je, da isto sprovede med drugo mladino...⁷⁵ V poletnih mesecih 1944. leta se je mladinsko gibanje organizacijsko utrdilo; do jeseni so bile postopoma premagane glavne ovire in oktobra tega leta lahko že upravičeno govorimo o vsestransko močni mladinski organizaciji v Trstu.

X

Po pomladanskih aretacijah, ki so močno zamajale temelje narodnoosvobodilnega gibanja v Trstu, se je ustanovil nov Okrožni odbor OF, hkrati pa je bilo mesto tudi teritorialno reorganizirano. Iz prejšnjih sedmih rajonov je nastalo devet okrajev: Sv. Jakob, Škedenj, Kolonkovec, Lonjer-Katinara, Sv.

⁷⁴ Poročilo Branka Babiča, 28. X. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 534/I.

⁷⁵ Pismo Pokrajinskega komiteja SKOJ Okrožnemu komiteju SKOJ za Trst, 3. VIII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/I.

Ivan, Rojan, Barkovlje, južni center in severni center.⁷⁶ Ob splošni teritorialni reorganizaciji v Slovenskem Primorju julija 1944, ki je strnila ozemlje v pet velikih okrožij, je od tržaškega okrožja odpadlo mesto Tržič, ki je bilo priključeno Srednjeprimorskemu okrožju, ter Koper z okolico in Milje z okolico, ki sta bila priključena Južnoprimorskemu okrožju.

Aktivnost članov množičnih organizacij se je zaradi načrtnega dela vodstva vidno popravila in po dobrem mesecu sistematičnega organiziranja je že delovalo 24 okrajnih in 212 terenskih odborov OF, SPŽZ (Slovenska protifašistična ženska zveza) in ZSM s približno 1400 aktivnimi člani.⁷⁷ S posredovanjem Oblastnega komiteja SKOJ in Okrožnega komiteja KPS za Trst sta bila izpolnjena tudi Okrožni komite SKOJ in Okrožni odbor ZSM za Trst z novimi člani delavskega porekla. Dotlej so namreč mladinsko vodstvo sestavljali povečini študentje, ki so se posvečali predvsem teoriji, manj pa konkretnemu delu.⁷⁸ Število organizirane mladine se je do jeseni povzpelo na 400. Ker so bile aretacije stalna nevarnost, je okrožno mladinsko vodstvo povezovalo manj zanesljive posameznike z zrelejšimi, organiziranimi mladinci. Ti so skrbeli neposredno za vzgojo in delo mlajših, ne da bi jih povezali v odbore. Na razvoj mladinskega gibanja pa je ugodno vplivala predvsem tesnejša povezava s frontnimi in partijskimi organizacijami na terenu. Tajniki odborov ZSM so postali člani odborov OF, tako da so frontni odbori lahko nadzirali mladinsko delo, hkrati pa so bili mladinci s tem neposredno vključeni v ustvarjanje ljudske oblasti, v gospodarsko in prosvetno politiko. Z dobro pripravljenim načrtom je mladini uspelo prodreti v »Marijino kongregacijo« v Rojanu, kjer so imeli domobranci močan položaj.⁷⁹

Vprašanje zvez z osvobojenim ozemljem oziroma s pokrajinskim mladinskim vodstvom pa je še vedno povzročalo težave. Iz vseh ohranjenih dokumentov je razvidno, da so bile v organizaciji večne motnje zaradi zapoznelega prejemanja navodil in literature. Oblastni komite SKOJ je reševal to pomanjkljivost tako, da je pošiljal v mesto svoje člane, ki so osebno pomagali neizkušnim mladinskim aktivistom. Kar zadeva čtivo in študijsko gradivo, se je stvar nekoliko izboljšala, ko so ustanovili posebno mladinsko tehniko in tričlansko komisijo za agitacijo in propagando pri Okrožnem komiteju SKOJ. Vprašanje propagandnega gradiva pa je bilo treba rešiti tudi z druge strani. Tržaška mladina je namreč skrajno slabo obvladala slovenščino, ne glede na težko razumljivi jezik takratnih političnih spisov. Tudi to je vplivalo na šibkost organizacije; na terenu niso razumeli političnih člankov, okrožnic in raznih navodil za delo. Že januarja je Okrožni komite KPS poročal, da bi bilo delo mnogo lažje, če bi imeli literaturo v italijanščini, vendar pa bi po mnenju tega komiteja taka pomoč škodovala, ker je treba mladino pridobiti za to, da se bo učila materinega jezika.⁸⁰ Zato je tedaj vodstvo odporniškega gibanja organiziralo večerne tečaje za slovenski jezik. Do oktobra je delovalo 62 takih tečajev s trikratnim tedenskim poukom.⁸¹

⁷⁶ Trieste, str. 62.

⁷⁷ Trieste, str. 63.

⁷⁹ Poročilo Branka Babiča Oblastnemu komiteju KPS 28. X. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 534/I.

⁹⁷ Poročilo OK SKOJ, 9. VII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁸⁰ Poročilo OK KPS, 15. I. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 12849.

⁸¹ Poročilo OK SKOJ, 25. X. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

To pa še ni rešilo vprašanja v celoti, saj je bila v slovenski mladinski organizaciji vključena tudi mladina italijanske narodnosti, ki ji slovenščina ni bila materin jezik. Okrožni komite KPS je že februarja spoznal, da je bilo napačno prvotno mnenje o vzgoji mladine samo s slovensko literaturo. »... Mi smo podali to mnenje zato, ker smo do takrat zajeli mladino izključno v slov(enskih) predelih mesta... (sedaj pa je) v aktivih zajeto tudi nekaj italijanske mladine, ki navdušeno sodeluje s slovensko... Zato ji homo morali pomagati s prevedeno literaturo...«⁸² Septembra je propagandna komisija pri Okrožnem komiteju SKOJ izdala žepni časopis v 500 izvodih, zatem pa je začel izhajati še tedenski list »Mladina na delu«.⁸³ Po ureditvi odnosa med slovenskimi in italijanskimi organizacijami odporniškega gibanja je tržaška tehnika skrbela za splošno literaturo v obeh jezikih. Izdajala je liste »Delavska enotnost — Unita operaia«, »Il Lavoratore«, »Bolettino« — »Tedenski pregled«, »Radio vestnik« ter prevedene politične brošure in propagandne letake.⁸⁴ Samostojno glasilo pa je italijanska mladina v Slovenskem Primorju dobila šele marca 1945. leta, ko si je izvolila svoje prvo pokrajinsko vodstvo, ki je izdalo 1. številko lista »Gioventù nuova« — Nova mladina.

XI

Prizadevanja slovenskih organizatorjev odpora v Trstu pred razpadom Italije, da bi v narodnoosvobodilno gibanje vključili tudi italijanske množice, je bilo delno poplačano septembra 1943, ko so se Tržačani v velikem številu odzvali mobilizaciji v narodnoosvobodilno vojsko. Na terenu pa tudi po razpadu Italije še ni nastala prava množična organizacija, podobna naši Osvobodilni fronti, kajti julija ustanovljeni Odbor za narodno osvoboditev — »Comitato di liberazione nazionale« (CLN) ni organiziral množičnega protifašističnega gibanja med Italijani, temveč životaril sam zase in se oprijel politike čakanja: Nekoliko elastičnejša je bila Komunistična partija Italije, na katere pobudo sta delovali organizaciji »Difesa della donna« — Ženska obramba — ter »Fronte della Gioventù« — Mladinska fronta.⁸⁵ V tej organizaciji so bili vključeni posamezni mladinci, ki so bili povečini člani KPI. Organizacija do druge polovice 1944. leta ni imela okrožnega in okrajnih vodstev, ki bi ustanavljali odbore na terenu kakor slovenski organizaciji SKOJ in ZSM. Slonela je na tako imenovanem sistemu verige, po katerem sta se smela poznati in sestajati le po dva organizirana člana. Po tem sistemu je bila organizirana KPI v dobi ilegale pod fašistično diktaturo, kar je bilo porok za varnost omrežja v primeru, da so kakega člana aretirali. Seveda pa je taka »veriga« posameznikov skrajno počasi obveščala in prenašala navodila, sprejemati nove člane v organizacijo pa je bilo tako skoraj onemogočeno.

Zato je razumljivo, da so posamezni italijanski mladinci vstopali kar v vrste SKOJ ali ZSM, posebno tam, kjer se je slovenska mladina vsaj delno že otresla šovinističnega odnosa do Italijanov. Teh italijanskih protifašistov

⁸² Poročilo OK KPS za Trst, 3. II. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 12850.

⁸³ Poročila Agitprop komisije pri OK SKOJ, Arhiv IZDG, fasc. OK SKOJ Trst.

⁸⁴ Poročilo OK KPS, 10. I. 1944 in 28. II. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 16092 in 12851.

⁸⁵ Trieste, str. 54

Gioventù nuova

N. 1 - Anno I.
MARZO 1945.
Lire 1.-

VOCE DELLA GIOVENTÙ ANTIFASCISTA ITALIANA DEL LITORALE

Nasce il giornale „Gioventù nuova“

Nasce il nostro giornale. Nasce nel tragore della lotta. Dell'ultima, decisiva battaglia. Poi è la vittoria!

E' una rappresentazione una tappa vittoriosa per la nostra gioventù. Una conquista, una grande conquista. Anche i giovani, nella lotta si sono guadagnati tutti i loro diritti. Sono una parte del popolo, la migliore, e

Settimana mondiale della gioventù

Dal 20 al 28 marzo la gioventù antifascista di tutto il mondo celebra la settimana mondiale della gioventù. Questa settimana si celebra manifestativamente in segno di unità e di solidarietà di tutta la gioventù in lotta contro il comune nemico, aggressore ed occupatore, fascista, per raggiungere i grandi ideali di libertà e indipendenza dei popoli, di democrazia e progresso.

antifascista dia il suo contributo alla lotta. Sul terreno gareggiamo per aiutare in ogni modo le nostre brigate e noi stessi lottiamo contro il nemico, con atti di sabotaggio, ammazzerandolo di fronte alle masse, facendo in modo che egli si senta veramente odiato e perda la fiducia in se stesso. Rafforziamo la collaborazione fra terreno ed esercito in modo che il terreno veda nei suoi combattenti

Glava naslovne strani 1. številke glasila antifašistične italijanske mladine Primorja »Gioventù nuova« od marca 1945

pa je bilo komaj nekaj deset in okrogno mladinsko vodstvo se je začelo poleti 1944 temeljiteje ukvarjati s tem vprašanjem. Takrat je Okrožni komite SKOJ zaprosil »Fronte della gioventù«, naj določi dva sposobna aktivista, ki bi v okviru Okrožnega odbora ZSM delala neposredno z italijanskimi mladinskimi množicami. Prošnja pa je ostala neizpolnjena, ker italijanska organizacija dotlej ni imela svojega okrogne vodstva.⁸⁶ Julija istega leta je bil s pomočjo slovenskih mladinskih aktivistov ustanovljen okrogni odbor za italijansko organizacijo.⁸⁷ Odslej je italijanska mladina po vzoru slovenskih množičnih organizacij sama ustvarjala svojo organizacijo. Delo je napredovalo počasi, po več mesecih pa le doseglo uspeh.

Odporniško gibanje v narodnostno mešanih krajih si je moglo ustvariti trdne temelje edino na podlagi vsestranskega sodelovanja množic obeh narodnosti.

Po razpadu Italije so se razgovori med KPS in KPI o organizacijski in akcijski povezavi nadaljevali. Januarja 1944. leta je bil sestavljen Odbor za zvezo — »Comitato di collegamento«, ki je delal na podlagi sprejetih sklepov, da bo KPI organizirala svoje celice v obratih z večino delavstva italijanske narodnosti in v središču mesta, KPS pa v predmestjih, kjer je slovensko prebivalstvo v večini, in v manjših obratih med slovenskimi delavci.⁸⁸ Vendar so tudi poslej obstajale ovire za iskreno sodelovanje. Edvard Kardelj je v pismu Sekretariatu KPI razložil, da ovira sodelovanje obojestranski šovinizem, vendar odlok II. zasedanja AVNOJ o priključitvi ne določa ozemeljskih meja in »... danes je važno samo to, da se v Trstu doseže čim večja skupna antifašistična aktivnost obeh ljudstev in da se ta aktivnost poveže s celotno antifašistično borbo Julijske krajine...«, v ta namen naj delujejo odbori za zvezo, kar je trenutno najboljša rešitev, čeprav samo začasna.⁸⁹

Aprila 1944. leta je bil sklenjen dogovor o sodelovanju med Komunistično partijo Italije in Komunistično partijo Slovenije na podlagi enotnih ugotov

⁸⁶ Poročilo OK SKOJ, 20. VI. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁸⁷ Poročilo OK SKOJ, 9. VII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁸⁸ Poročilo OK KPS za Trst, 5. II. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 12850.

⁸⁹ Pismo CK KPJ Sekretariatu KPI, 15. III. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 1183.

vitev, »... da je v današnjem trenutku nujna predvsem skupna borba italijanskega in slovenskega naroda proti nemškemu okupatorju, proti italijanskim fašistom in slovenski belo-plavi gardi za osvobojenje rodne zemlje...«. Obe stranki bosta nastopali proti šovinizmu in si medsebojno pomagali. »... Na narodnostno mešanem ozemlju bosta postavili take organizacijske oblike, ki bodo omogočile maksimalno mobilizacijo množic obeh narodnosti v skupen boj...«, organizacijske oblike ostanejo take, kot sta jih sprejeli obe partijski organizaciji v Trstu.⁹⁰ Jeseni 1944. leta je vodstvo KPI poslalo v Slovensko Primorje svojega predstavnika Michela Bianca - Vittoria, decembra pa je bilo že sestavljeno skupno okrožno vodstvo obeh strank.⁹¹

Glede sodelovanja množičnih organizacij in vojaških enot pa se je bilo treba sporazumeti tudi z Odborom za narodno osvoboditev za Severno Italijo — CLNAI. Po pomladanskih razgovorih med predstavnikom OF slovenskega naroda Antonom Vratušo-Vranom in CLNAI je CLNAI junija s posebnim proglasom pozval italijansko prebivalstvo Julijske krajine, da naj sodeluje v slovenskem odporiškem gibanju in ustanavlja v ta namen italijansko-slovenske in italijansko-hrvaške protifašistične odbore, ki ne bodo samo organizirali narodnoosvobodilnega boja, temveč tudi uravnavali interese obeh narodnosti.⁹² 4. septembra pa sta OF in CLNAI podala skupno izjavo, ki potrjuje načelne sklepe partijskega dogovora, glede praktične ureditve sodelovanja pa pravi, da ostanejo v narodnostno mešanih krajih narodnoosvobodilne organizacije obeh narodnosti. Izjava posebej navaja, da si je treba prizadevati z vso silo »... da se ti organizmi spremene v množične organizacije na teritorialni osnovi, na osnovi poklicev, šol itd. ... V obratih in med proletariatom izven tovarn naj se ustanovijo Odbori Delavske enotnosti — Comitati di Unità Operaia (ODE — CUO). Ti odbori zajemajo vse delavstvo brez ozira na narodnostne, ideološke in politične razlike in jih vodijo v neizprosni osvobodilni boj predvsem s konkretno pomočjo partizanskim borcem, z načrtno sabotajo, z ustanavljanjem borbenih antifašističnih formacij in z mobilizacijo v partizanske oddelke. Po dva predstavnika lokalnega ali okrožnega odbora OF, CLN in ODE — CUO tvorijo skupni Antifašistični koordinacijski odbor — Comitato Antifascista di Coordinamento (KAO — CAC) ... KAO — CAC vzporejajo in ujedinjajo skupno akcijo v vsakem narodnostno mešanem kraju. Treba je težiti, da dobe ti organi značaj ljudske oblasti, da jo lahko v trenutku osvobojenja tudi dejansko prevzamejo ...«⁹³ Na podlagi teh navodil je bil ustanovljen tržaški protifašistični koordinacijski odbor. Vanj so poleg KPI vstopili tudi predstavniki meščanskih strank v CLN, toda ti so bolj ovirali kot pospeševali enotno akcijo koordinacijskega odbora, oktobra 1944. leta pa so aretacije popolnoma pretrgale vse stike s tržaškim CLN.

Omenjeni sporazum med KPS in KPI je 19. julija 1944 privedel do ustanovitve Okrožnega mladinskega koordinacijskega odbora v Trstu. Sestavljali so ga po dva člana slovenske in italijanske mladinske organizacije. Na prvem sestanku sta obe organizaciji izmenjali izkušnje in sklenili so popularizirati

⁹⁰ Dogovor o sodelovanju med KPI in KPS, sklenjen v dneh 2. do 4. apr. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 11387.

⁹¹ Pismo Sekretariata KPI Centralnemu komiteju KPS, 17. X. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 11410; Poročilo OK KPS, 21. XI. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 12866.

⁹² Trieste, str. 61.

⁹³ Izjava CLNAI in OF, 4. IX. 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 11386.

boj jugoslovanskih narodov in II. kongres AVNOJ, da bodo italijanske akcijske skupine — »Gruppi d'Azione Patriotica« — GAP sodelovale s slovensko sabotažno skupino in da bodo izmenjevali aktiviste. »... Ta sestanek je potekal v duhu tovarištva. Zlasti smo sklenili, da bomo nudili drug drugemu vso podporo in da le-ta ne bo obstajala le na papirju, marveč v dejanjih...«⁹⁴ Na naslednjem sestanku pa se je izkazalo, da je italijanska mladinska organizacija še zelo šibka in da sprejetih sklepov ni izpolnila, kljub temu, da so bili italijanski aktivisti navdušeni za vse, kar je do tedaj storila slovenska mladina.⁹⁵ Več uspeha je dosegla množična organizacija »Delavska enotnost«. V kratkem času je v Trstu delovalo že 7 rajonskih odborov, 72 odborov in 200 obratnih pododborov Delavske enotnosti. Ta organizacija je dosegla odlične uspehe na vseh področjih boja proti okupatorju, od nabiranja blaga za partizane do organiziranja stavk in pomembnih sabotaž, in jeseni je postala glavna opora takrat ustanovljeni Komandi mesta, ki je začela pripravljati oboroženo vstajo.⁹⁶ OK SKOJ je dobil od OK KPS posebna navodila za vključevanje mladine v Delavske enotnosti in junija je mladinska organizacija vzpostavila že 7 odborov Delavske enotnosti v tovarnah in v organizaciji TODT s preko 300 člani. Nekoliko teže je prodrla mladina med mlade delavce manjših delavnic, trgovin in obrtniških obratov. Okrožnemu odboru ZSM se je zdelo potrebno, da sprejme v svojo sredo novega člana, organizatorja Delavske enotnosti, ki bi prenašal mladinske direktive med mlade delavce, na terenu pa seznanjal aktiviste z uspehi po obratih, s čimer bi se delo lahko vsklajalo.⁹⁷ Skupno delo mladine obeh narodnosti je začelo torej najhitreje, najdoslednejše in najplodnejše uspevati med proletarsko mladino. Na terenu pa je gibanje doseglo višek v prvih mesecih 1945. leta, ko je minila usodna ofenziva nemškega okupatorja na organizacije odpora v Trstu.

Kakšen je bil odnos slovenskih aktivistov do italijanske mladine v tem prvem razdobju tesnejšega sodelovanja, moremo razbrati iz pisma Pokrajinskega komiteja SKOJ okrožnemu mladinskemu komiteju, ki naroča, naj bodo v najboljših odnosih z italijanskim mladinskim odborom, naj zlasti pazijo, da ne bodo načenjali vprašanja mej in Trsta samega, kajti »... naše stališče danes (je) takšno, da moramo sprejeti oziroma združiti vse protifašistične sile, medtem ko se bo o končni ureditvi govorilo po osvoboditvi...«⁹⁸

Na seji 24. septembra 1944 je Oblastni komite SKOJ za Slovensko Primorje zavzel do tega vprašanja zelo jasno stališče: »... Otresti se moramo vsakega šovinizma. Na drugi strani pa se moramo pokazati samozavestni in tudi trdni... Paziti moramo, da ne bomo na njihov šovinizem reagirali z lastnim. Naš SKOJ mora stremeti, da bo povezal čimveč italijanske in slovenske proletarske mladine... Med italijansko mladino ni treba forsirati mobilizacije... Tudi ni treba forsirati, da bi se tisti, ki se ne štejejo niti za Italijane niti za Slovence, opredelili za kakšno narodnost, temveč jim pustimo, ... da so Tržačani...«⁹⁹ Nekoliko pozneje se je vrnila v pokrajinsko vodstvo

⁹⁴ Poročilo OK SKOJ, 20. VII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁹⁵ Poročilo OK SKOJ poleti 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁹⁶ Trieste, str. 67.

⁹⁷ Poročilo OK SKOJ, poleti 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

⁹⁸ Pismo PK SKOJ Okrožnemu komiteju SKOJ v Trstu, 5. VIII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/I.

⁹⁹ Zapisnik seje ObK SKOJ, 24. IX. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/I.

iz Trsta inštruktorica ObK SKOJ, ki je na posvetovanju partijskega aktiva poročala, da postajajo odnosi med mladino obeh narodnosti vsak dan boljši, da sestavljajo mladinski aktivisti na koordinacijskih sestankih enotne delovne načrte za akcije, ki jih opravljajo mladinci obeh narodnosti skupno, prav tako skupno rešujejo tudi vprašanja terenskih organizacij. Dalje pravi, da bi se italijanska mladina rada učila slovenščine ter da prosi slovensko organizacijo, naj ji omogoči organizirati jezikovne tečaje.¹⁰⁰ »Italijanska mladina je bila poleg delavskega razreda prva, ki je znala premagati nacionalne predsodke... in ki je začela v polni meri sodelovati s slovenskim gibanjem odpora... V mladinski fronti je sodelovanje doseglo dokončne rezultate in mladina si je znala izbrati pravo pot za doseg ciljev, zato upravičeno zaupa v prihodnost...«¹⁰¹ Tako ocenjuje list »Il nostro avvenire« — Naša prihodnost, z dne 31. oktobra 1944, vzpon, ki ga je doseglo mladinsko gibanje v Trstu leta 1944.

Fronte della Gioventù je ob stalni pomoči Komunistične partije in SKOJ postala polagoma množična in se ob koncu 1944. leta preimenovala v Gioventù Antifascista Italiana — GAI (Italijanska protifašistična mladina).

XII

Leta 1944 ugotavljamo krhkost mladinskih organizacij obeh narodnosti v Trstu, moramo pa hkrati zapisati tudi uspehe, ki jih je dosegla mladina pri vsakdanjih drobnih nalogah.

Omenili smo že prostovoljce, ki so takoj po razpadu Italije pomnožili partizanske vrste. Propaganda za vstop v partizanske enote pod Titovim poveljstvom se je leta 1944 nadaljevala in stopnjevala. Nemška okupacijska oblast je marca, julija in avgusta razglasila mobilizacijo letnikov 1923 do 1926. Večina politično neopredeljene mladine se je prijavila v nemško delavno organizacijo TODT, da bi se izognila nevarnosti na frontah. Propaganda pa je tudi med temi fanti našla plodna tla in po besedah tedanjega prefekta Tržaške pokrajine Coceania so »... vsi, vpisani v TODT, polagoma odšli in pomnožili partizanske vrste... Dva dni pred napovedano mobilizacijo¹⁰² so delavci iz Milj v urejenih četah vstopili v partizane...«¹⁰³ Podobno opisuje tedanje stanje italijanski partizan Bruno Steffe in pravi, da so Nemci razglasili mobilizacijo, ko so ugotovili, kolikšno nevarnost predstavljajo italijanski partizani v sestavu NOV. S tem pa so bili mladinci postavljeni pred odločitev: ali v nemško vojsko ali v partizane. »... Kljub dvomu so se mnogi odločili za pot v gozdove in zadnje dni julija so se v brigadi razširile čudovite novice: v Istri se je zbralo 1200 tržaških mladincev.«¹⁰⁴

Težko bi navedli število vseh tržaških prostovoljcev, čeprav OK SKOJ za Trst v svojih poročilih neprestano navaja številke novih partizanov, julija

¹⁰⁰ Zapisnik konference pokrajinskega partijskega aktiva, november-december 1944, Arhiv IZDG, fasc. 580/III.

¹⁰¹ »Il nostro avvenire«, glasilo italijanskih pristašev gibanja za novo Jugoslavijo, 51. X. 1944.

¹⁰² Mišljena je mobilizacija, razpisana meseca avgusta.

¹⁰³ Bruno Coceani, Mussolini, Hitler e Tito alle porte orientali d'Italia, Bologna, 1948, str. 167, 168.

¹⁰⁴ Bruno Steffe, Partigiani Italiani della Venezia Giulia, Trieste, 1945, str. 37.

na primer poroča, da so fantje iz okrajnih komitejev in odborov odšli v partizane, v mladinskem vodstvu so ostala samo še dekleta; po nekaterih okrajih so odšli celotni terenski odbori, iz tovarn pa celotni odbori Delavske enotnosti. V enem samem poletnem mesecu je spravila mladinska organizacija v partizane okrog 300 mladincev, med njimi 50 domobrancev; dobili so zvezo z nekim italijanskim častnikom, ki je poslal na osvobojeno ozemlje 70 karabinerjev z 48 strojnimi puškami.¹⁰⁵ Sekretarka OK SKOJ navaja v nekem poročilu, da je tržaško okrožje do avgusta 1944 dalo 2700 prostovoljcev.¹⁰⁶ Morda je ta številka nekoliko pretirana, je pa blizu resnici, posebej še zato, ker je tržaško okrožje obsegalo dotlej tudi industrijska središča Tržič, Milje in Žavlje, kjer je bilo delavstvo dobro organizirano v Delavski enotnosti.

Nabiranje akcije so bile poleg trosilnih in napisnih akcij po izvoru najstarejše. Še preden je nastala prava mladinska organizacija, so posamezniki zbirali vsakovrstno blago za partizane. Enotno nabiralno akcijo so navadno organizirali ob praznikih in v mesecih tekmovanja. Nabrano blago je romalo najprej v tržaška ilegalna skladišča, od tod pa po raznih poteh na osvobojeno ozemlje. V razliko od že svobodnih kmečkih naselij v okolici je imel Trst dragoceno zalogo za partizansko vojsko nepogrešljivih predmetov. Tako zasledimo v poročilih OK SKOJ dolge sezname nabranega blaga in poleg obleke, hrane in prostovoljnih denarnih prispevkov tudi velike količine zdravil, zdravniških instrumentov, zemljevidov, tehničnega materiala in celo znanstvenih knjig.¹⁰⁷

Nabiranje orožja in večjih vsot denarja pa je bilo seveda tesno povezano z nevarnimi podvigi. Avgusta je na primer član OK SKOJ Franc Valenčič-Kis po dobro sestavljenem načrtu odnesel iz neke banke 200.000 lir; podobne akcije so se kljub skrbno zastraženim denarnim zavodom večkrat ponovile. Še nevarnejše je bilo odnašanje orožja in streliva iz okupatorjevih vojašnic. Ta posel je neverjetno dobro uspeval pri Sv. Ivanu, kjer so bili nastanjeni domobranci. Včasih so mladinci zaplenili strojnice, drugič spet ročne bombe in strelivo. Po eni sami akciji so dobili partizani iz vojašnice pri Sv. Ivanu 2 strojni puški, 11 pušk in več vreč nabojev in ročnih bomb. Visoko obzidje svetoivanske vojašnice ni bilo za mlade skojevce nikakršna ovira.¹⁰⁸ Podobno vabljava je bila katinarska smodnišnica, kjer je bila zaloga ročnih bomb.

Enako zanimive so bile tako imenovane »akcije za kruh«. V poletnih mesecih so zaustavili mladinci osem tovornih avtomobilov, natovorjenih s hrano, in prisilili šoferje, da so jih namesto v vojašnice odpeljali na osvobojeno ozemlje.¹⁰⁹ Julija je bila organizirana posebna mladinska sabotažna skupina iz sedmih fantov in enega dekleta, ki je sporazumno z italijanskimi skupinami GAP stalno vznemirjala okupatorja. Ob posebnih priložnostih pa je okrožno mladinsko vodstvo sestavljalo narodnostno mešane akcijske skupine z nalogo, da v vseh predelih mesta pripravijo in izvedejo določene akcije.¹¹⁰ Naštevanje vseh akcij bi bilo preobširno. Za tri divizije in več odredov NOV, ki so delovali v Slovenskem Primorju, so bile tako pridobljene

¹⁰⁵ Poročilo OK SKOJ, 6.—11. VIII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹⁰⁶ Fragment poročila OK SKOJ, avgusta 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/VII.

¹⁰⁷ Poročila OK SKOJ, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹⁰⁸ Poročilo OK SKOJ, avgusta 1944, fasc. 559/VII.

¹⁰⁹ Poročilo OK SKOJ, 29. IX. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹¹⁰ Poročilo OK SKOJ, 20. VII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

količine blaga sicer le neznaten prispevek, upoštevajoč tržaške razmere, pa so bile te akcije zelo pomembne in mladinsko vodstvo jim v svojih poročilih posveča vedno vsaj tretjino prostora.

Za tržaško prebivalstvo pa so bile najpomembnejše tako imenovane propagandne akcije, ki so vsak dan razburjale okupatorje, prav tako pa navduševale napredne, a boječe Tržačane. Mladina se ni udeleževala samo splošnih, načrtno organiziranih akcij, temveč je po lastni uvidevnosti stresala letake in pisala gesla predvsem tedaj, ko je morala mestnega prebivalstva upadala zaradi represalij, terorja in bombardiranja.¹¹¹ Bile so akcije, ko so potrosili mladinci po glavnih mestnih ulicah, po stopniških stanovanjskih poslopij, po kavarnah in kinodvoranah ter pred nemškimi in domobranskimi vojašnicami tudi preko 50.000 letakov. Na večer pred 27. aprilom 1944 so trije skojevci obesili tri osemmetrske zastave, slovensko, italijansko in delavsko, na 40 metrov visok tovarniški dimnik. Ta dogodek je okupatorja močno presenetil, saj so »... sami kvesturini... izjavili, da je bilo na delu 300 partizanov. Vsak pa, ki je šel mimo dimnika, je postal in se čudil, govoreč: che coraggio...«¹¹² Drzna je bila akcija z avtomobilom 12. aprila. Skojevci so v garaži »Sardegna« na ulici S. Lazzaro zaplenili avto znamke »Fiat« in se z njim odpeljali po tržaških ulicah. Med hitro vožnjo, ki je trajala dobre pol ure, so metali letake po glavnih trgih in ulicah, pred železniško postajo in pred poslopja sedežev vojaških in političnih oblasti. Policija je bila tako presečena, da ni mogla preprečiti srečnega zaključka drzne akcije.¹¹³ »... Kot odgovor na naše akcije je italijanska reakcija vse mesto pobarvala z italijanskimi zastavami in parolami... Belogardistom pa to ni bilo všeč in so vsa zelena polja na italijanskih zastavah prebarvali z modro. Končno pa so naši skojevci akcijo uspešno dokončali s tem, da so pritisnili v sredo rdečo zvezdo...«¹¹⁴

Pionirji, ki so se začeli vključevati v lastno organizacijo že poleti, so pridno pomagali mladini. Nekoč so zamenjali kažipote na železniški postaji z napisi »Nach Berlin«, »Nach Hause« in počenjali še druge podobne stvari.¹¹⁵

Jeseni je mladinsko pokrajinsko vodstvo izrecno naročalo, naj mladina v Trstu posveti vse sile propagandnim akcijam, razoroževanju, sabotazam, grajenju bunkerjev in pripravam za sprejem NOV. Septembra in oktobra so bile mladinske akcije v znamenju kampanje za priključitev Trsta k novi Jugoslaviji, ki so jo sprožile zgodovinske besede maršala Tita »Tujega nočemo — svojega ne damo« na proslavi druge obletnice I. dalmatinske brigade. Tržaške množične organizacije, posamezniki in družine, Slovenci in Italijani so pošiljali na stotine pozdravnih brzojavk, zahvalnih pisem in resolucij, iz katerih izžareva hotenje po priključitvi k Jugoslaviji.

Oglejmo si le nekaj odlomkov iz poročil tega časa: »... Govor tov. Tita je zelo razgibal vso tržaško javnost. Posebno med mladino se opaža zelo živahno gibanje, vse govori o tem dogodku, mladina tekmuje med seboj, kateri odbor bo napravil lepšo resolucijo...«¹¹⁶ »... Vsak dan prihajajo iz Trsta

¹¹¹ Poročilo OK SKOJ, 20. VI. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹¹² Poročilo OK SKOJ, 20. VII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹¹³ Poročilo OK SKOJ, 20. VI. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III; fasc. 1015/III.

¹¹⁴ Poročilo OK SKOJ, 29. IX. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹¹⁵ Poročilo inštruktorice ObK SKOJ, 9. X. 1944, in poročilo OK SKOJ, 29. IX. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹¹⁶ Poročilo OK SKOJ, 9. X. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

Resolucija ene tržaških organizacij Zveze slovenske mladine iz oktobra leta 1944 za priključitev Trsta k federativni demokratični Jugoslaviji

Vrhovnemu maršalu - tov. Titu

Ob priliki priključitve Slo. Benečije, Slo. Istre, Slo. Koroske in Trsta naši novi federativni in demokratični Jugoslaviji vam pošiljamo vdanostne in borbene pazine z iskreno zavoljo tov. Titu in v zavesti, da more doli Trsta le federativna in demokratična Jugoslavija ekonomski in kulturni razvoj, da bo le v okviru te, morda živela boljše pravično in svobodno življenje!

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

člani IV. odbora Z.S.M. v IX. okraju Trsta.

nove... resolucije tov. Titu, mladini Sovjetske zveze, naši NOV in NKO J...¹¹⁷
»... Za priključitev Slovenskega Primorja, Slovenske Benečije, Trsta in Koroske k federativni Jugoslaviji je bilo v eni sami noči raztresenih 90.000 letakov z različnimi parolami v tem smislu. Prilepljenih je bilo 1200 jugoslovanskih... 1000 slovenskih zastavic (in) 350 lepakov, napisanih je bilo 1700 raznih parol po ulicah in zidovih... Na eni največjih šol v Trstu je vihrala... jugoslovanska zastava. Prav tako so mladinci ves denar popisali z našimi parolami, ki zahtevajo priključitev Trsta k Jugoslaviji... Za osvoboditev Beograda se je mladina v Trstu pripravljala več dni... V enem večeru je bilo raztrošenih 95.000 letakov, prilepljenih 500 jugoslovanskih in 300 slovenskih zastavic, prilepljenih 300 lepakov in napisanih okrog 2200 raznih parol...¹¹⁸

XIII

Obračun enoletnega gibanja tržaške mladine nam pokaže naslednje strnjene rezultate: Organizacijsko so se aktivni SKOJ in odbori ZSM po večmesečnem nihanju utrdili, prodrli v poslednje trdnjave mesta in postali jedro množice pristašev. Okrožni komite SKOJ in Okrožni odbor ZSM sta bila izpopolnjena z novimi sposobnimi močmi iz vrst delavske mladine in delno

¹¹⁷ Zapisnik konference pokrajinskega partijskega posvetovanja, 20.—22. XI. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 580/III.

¹¹⁸ Akcijsko poročilo ObK SKOJ, 10. XI. 1944, Arhiv IZDG, fasc. ObK SKOJ za Slov. Primorje, mapa IV.

RISOLUZIONE

Resolucija skupine italijanske
mladine Trsta iz oktobra 1944
za priključitev Trsta k federa-
tivni demokratični Jugoslaviji

A TITO - COMPAGNO NOSTRO E CAPO
DELLA DEMOCRATICA E FEDERATIVA JUGOSLAVIA

CERTISSIME CHE ANCHE LA NOSTRA CARA TRIESTE
IN BREVE SARÀ LIBERATA DAL GIOGO NAZI-
FASCISTA - UNANIME E CONCORDE RISPONDIAMO
AL TUO ALTO APPELLO.

VIVA TITO - VIVA LA LIBERTÀ.

UN GRUPPO DI SANITARIE

TRIESTE - 23 OTTOBRE 1944

z aktivisti, ki so si pridobili izkušenj v drugih okrožjih. V osmih mestnih okrajih so delovali štiričlanski okrajni komiteji SKOJ, ponekod tudi okrajni odbori ZSM, ki so vodili 35 aktivov SKOJ in 33 terenskih odborov ZSM.¹¹⁹ Dogodki v svetu, hitro napredovanje zaveznikov na frontah, osvoboditev Beograda in uspehi partizanskih brigad v neposredni bližini mesta so razgibali tržaške prebivalce in jih prepričali, da je konec vojne pred vrati. Akcije množičnih organizacij so postale pogostejše in začenjale so se priprave za vstajo z ustanavljanjem vojaških štabov in enot po sekcijah. Najboljši pogoj za ustvarjanje močne protifašistične fronte pa je bil dan z vzpostavitvijo tesnega sodelovanja slovenskega narodnoosvobodilnega boja z italijanskim protifašističnim gibanjem, z razvojem Delavske enotnosti in z vsklajenim delom med obema komunističnima strankama, med ženskimi in mladinskimi organizacijami obeh narodnosti. Ta polet pa je začasno ustavila okupatorjeva policija, zakaj mnogi organizirani člani so bili premalo previdni in so imeli premalo smisla za konspiracijo, kar je omogočalo plačanim provokatorjem, da so se lahko vrivali med aktiviste. Zato so bile aretacije, ki so začele septembra in trajale vse do decembra meseca, vse pogostejše. Prizadeta so bila okrožna vodstva KPS, KPI, OF, SPZZ, gospodarska komisija in propagandna komisija ter mnogi okrajni odbori. Odkrito je bilo kurirsko omrežje in večina javk za literaturo, pošto in sestanke. V treh mesecih je bilo aretiranih okrog 300 aktivistov najrazličnejših organizacij v mestu.¹²⁰ Največ škode pa je utrpela mladinska organizacija. V vrste mladinskih voditeljev se je spretno vključil izdajalec, ki je spoznal večino aktivistov v okrožnem mladinskem vodstvu in delno po okrajih. V zadnjih dneh oktobra so aretirali dve članici in sekretarko OK SKOJ. Manj škode so utrpela okrajna mladinska vodstva,

¹¹⁹ Zapisnik seje OK SKOJ, 1. XII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. 642/III.

¹²⁰ Trieste, str. 69 in sl.

izvzemši centra, kjer so aretacije najhuje divjale. Preostali člani okrožnega mladinskega vodstva so bili kompromitirani in januarja 1945 sta se umaknili na osvobojeno ozemlje še dve članici OK SKOJ. Zveze z okrajnimi in terenskimi odbori so bile povečini izgubljene, strah je povzročil zatišje na vseh področjih dejavnosti.¹²¹ Tiste okrajne organizacije, ki so bile dotlej najmočnejše, so zaradi aretacij za nekaj mesecev popolnoma zamrle. V okraju Sv. Jakob so na primer aretirali sekretarko in članico Okrajnega komiteja SKOJ ter članico Okrožnega komiteja SKOJ, ki je odgovarjala za ta okraj, in čeprav terenski odbori s tem niso bili neposredno prizadeti, se je organizacija 150 članov SKOJ, ZSM in GAI popolnoma razšla. Nihče v novem okrožnem vodstvu ni poznal ljudi, da bi jih bil po katastrofi ponovno povezal v odbore, treba je bilo znova začeti iskati posameznike, kar je trajalo tja do marca 1945. Podobno se je zgodilo v okrajih Lonjer-Katinara in Kolonkovec. V Borštu, ki leži v neposredni bližini teh predmestij, je policija odkrila bunker in ubila tri članke Organizacije za zaščito naroda; strah je popolnoma ohromil mladinsko organizacijo v bližnjem tržaškem predmestju, ki je delovala dotlej skoraj legalno in prirejala zborovanja, širše sestanke in akcije. Kolonkovec in Škedenj, ki so ju smatrali za »naši republiki«, sta izgubila vodilno vlogo. To vlogo je poslej prevzel okraj Barkovlje, ki je postal žarišče aktivnosti in zatočišče vseh preganjanih.¹²²

Koliko škode je utrpelo mladinsko gibanje ob jesenskih aretacijah, nam pove kratek odstavek januarskega poročila Okrožnega komiteja KPS za Trst: »... Po veliki provali, ki je pobrala polovico OK SKOJ in ki je tudi po okrajih napravila ponekod precej škode, je nastal splošen zastoj. Vse se je zabunkalo, političnega ali drugega dela sploh ni več bilo, niti sestankov... Provala, ki jo je takrat utrpel SKOJ, se je čutila silno in se čuti še tudi danes... Preplah, ki je takrat zavladal, je popolnoma ustavil vse delo in se šele sedaj ponovno prebuja vsa organizacija...« Okrožni komite KPS ugotavlja dalje, da je mladino mogoče ponovno aktivizirati samo s popolno združitvijo italijanske in slovenske organizacije v enotno mladinsko fronto.¹²³

XIV

Decembra 1944. leta je Oblastni komite SKOJ za Slovensko Primorje ukrenil vse, da spravi okrnjeno tržaško mladinsko organizacijo spet na pravo pot. Okrožni komite KP za Trst je mladini neposredno pomagal, osebno pa sta sodelovala pri tem delu še članica CK KPS Lidija Šentjunc in poverjenik Sekretariata KPI Michele Bianco-Vittorio.

17. decembra 1944 je bilo ustanovljeno novo okrožno mladinsko vodstvo, ki so ga sestavljali štirje aktivisti slovenske mladinske organizacije in štirje voditelji GAI. Podobno kakor v okrožnem vodstvu so se začeli združevati tudi okrajni mladinski komiteji, medtem ko so terenski mladinski odbori ostali po vzoru partijskih celic ločeni po narodnosti.¹²⁴

¹²¹ Poročila in pisma OK SKOJ in ObK SKOJ, Arhiv IZDG, fasc. 642 in ObK SKOJ.

¹²² Poročilo OK SKOJ, 14. II. 1945, Arhiv IZDG, fasc. OK SKOJ Trst.

¹²³ Poročilo OK KPS, 10. I. 1945, Arhiv pri CK ZKS, dok. 16092.

¹²⁴ Prav tam.

Vodstvo odporniškega gibanja v Slovenskem Primorju je težilo za tem, da bi se italijanska mladinska organizacija GAI v celoti vključila v USAOJ (Ujedinjeni Savez Antifašističke Omladine Jugoslavije) kot samostojna organizacija, kar bi dokazovalo, da želi italijanska manjšina, da bi se Slovensko Primorje priključilo k novi Jugoslaviji, hkrati pa bi bil to prvi korak k ureditvi položaja italijanske manjšine v povojni dobi.¹²⁵

Italijanska mladina s terena in iz vojske je poslala svojo delegacijo na pokrajinsko predkongresno konferenco ZSM prvič 21. decembra 1944. Sodelovanje med prebivalstvom obeh narodnosti je tedaj prav pri mladini že tako dozorelo, da je bilo v pokrajinskem merilu mogoče sklepati o skupnih delovnih načrtih. V pozdravnem govoru Lidije Šentjurčeve konferenci ZSM zasledimo med drugim naslednje besede: »... Ta konferenca je demonstracija pred vsem svetom, da znamo probleme nacionalnega sožitja v stičnih predelih rešiti sami, brez tuje pomoči... Cestitam vam, mladina, da ste znali prvi najti pot drug k drugemu, pot najtesnejše povezave...«¹²⁶ Vprašanje vključitve GAI v USAOJ pa za italijansko partijsko vodstvo ni bilo tako preprosto. S tem, da je pristala na enotnost partijskih in množičnih organizacij na terenu, se KPI še ni odrekla Trstu in narodnostno mešanim krajem v korist nove Jugoslavije, usodnejše pa bi bilo, če bi se te organizacije vključile v jugoslovanske zveze. V pismu vodstvu KPI pravi Michele Bianco-Vittorio: »... Pristal sem, naj se italijanska mladinska organizacija vključi v USAOJ. Menim pa, da bi bilo bolje imeti skupno organizacijo, kakor smo storili s Partijama, če ste vi za to, prekličem svoj pristanek...«¹²⁷

21. februarja 1945 so se delegati italijanske mladine iz mest in iz vojaških enot v Slovenskem Primorju zbrali na prvi pokrajinski konferenci GAI, toda o priključitvi USAOJ ni bilo več govora. Odgovor na ta preobrat najdemo v brzojavki Lidije Šentjurc Pokrajinskemu komiteju SKOJ: »Na konferenci italijanske mladine še ne bo izražena želja po vključitvi v USAOJ. Italijanska partija na to ne pristane.«¹²⁸ Pač pa so bili na konferenci sprejeti sklepi o poglobitvi sodelovanja s slovensko mladino, izvoljen je bil Pokrajinski odbor GAIL, ki je odslej vodil gibanje italijanske mladine v vsej pokrajini skladno s politično in akcijsko linijo odporniškega gibanja.¹²⁹

Italijanske množične organizacije so ohranile značaj avtonomnih organizacij z lastnimi odbori, ki so se ravnali po navodilih enotnega lokalnega partijskega vodstva, za izdelavo delovnih načrtov ter za izvajanje akcij pa so se združevali s slovenskimi terenskimi odbori.¹³⁰

¹²⁵ Pisma ObK SKOJ, decembra 1944, Arhiv IZDG, fasc. 559/IV, fasc. ObK SKOJ za Slov. Primorje.

¹²⁶ Zapisnik predkongresne pokrajinske konference ZSM, Arhiv IZDG, fasc. ObK SKOJ/I.

¹²⁷ Pismo Vittorija, decembra 1944, Arhiv pri CK ZKS, dok. 11417.

¹²⁸ Brzojavka Lidije Šentjurc iz Trsta PK SKOJ za Slovenijo, 18. XII. 1944, Arhiv IZDG, fasc. ObK SKOJ za Slov. Primorje.

¹²⁹ Zapisnik pokrajinske konference GAI, Arhiv IZDG, fasc. ObK SKOJ za Slov. Primorje, mapa I.

¹³⁰ Direktive Vittoria Enotnemu okrožnemu komiteju KP v Trstu, 21. II. 1945, Arhiv pri CK ZKS, dok. 11431.

Leta 1945 je podtalno delo protifašističnih in narodnoosvobodilnih organizacij v Trstu močno napredovalo in zadnje dni aprila je bil dosežen končni cilj: oborožena vstaja v mestu in izgon nemškega okupatorja.

Februarja ali marca tega leta je mladinsko gibanje doseglo vsaj tisto stopnjo, ki jo je imelo pred jesensko katastrofo leta 1944. Upoštevajoč nove organizacijske oblike, po katerih je mladina obeh narodnosti delovala enotno, pa lahko trdimo, da je razvoj dosegel višek; to dokazujejo aprilske akcije, predvsem pa oborožena ljudska vstaja v dneh osvobajanja mesta.

Februarja je Okrožni komite SKOJ poročal med drugim, da se je vsa organizirana mladina vidno razgibala, kar je posledica načrtnega dela enotnega vodstva. V nekaterih okrajih so že delovali okrajni odbori GAI, ponekod pa celo skupni odbori GAI in SKOJ. Slaba stran italijanske mladinske organizacije pa je bila še vedno močno sektaštvo, v njihovo organizacijo je bila vključena večinoma moška mladina, ki je omalovažujoče gledala na dekleta, češ da niso sposobna za nevarno podtalno delo, podobno stališče so organizirani mladinci zavzemali do mlajših, pričakujoč, da se bodo sami od sebe priključili v zaključni fazi boja. Značilno za italijansko organizacijo je bilo tudi to, da niso organizacijsko ločili komunistične mladine od GAI, vsi organizirani protifašisti so se šteli za komuniste.¹³¹ GAI je bila torej po vsebini nekakšna vmesna oblika organizacije, po izboru članstva podobna našemu SKOJ, po programu pa ZSM. Njeni voditelji pa so bili člani skojevskih vodstev. Na to anomalijo je Vittorio opozoril CK KPI že januarja, češ da je treba čimprej razčistiti pojme in rešiti vprašanje komunistične mladine, ker bo le tako mogoče v mladinski fronti kaj več doseči.¹³² Italijanski mladinski organizaciji je torej manjkalo vodilno jedro, ki bi bilo pravilno delovalo v množici in jo usmerjalo; mnogo zavednih protifašistov je še vedno stalo ob strani.

Število organiziranih mladincev je leta 1945 obsegalo 500 Slovencev in okrog 200 Italijanov. V zadnjem poročilu Okrožnega komiteja SKOJ so podatki o organizaciji še vedno nepopolni, ker po aretacijah ni bilo mogoče natančno pregledati stanja na terenu. Nekoliko nazorneje si lahko predstavljamo gibanje, če si ogledamo položaj po posameznih okrajih mesta meseca februarja:

V okraju Rojan-Greta se okrajna komiteja še nista združila, Okrajni komite SKOJ je imel 2, Okrajni odbor GAI pa 3 člane, skojevcev je bilo 26, italijanskih mladincev pa 25; sem pa je prišteti še tri odbore ZSM na Greti in skupino dvajsetih mladincev, ki je delovala izven okvirov organizacije.

Pri Sv. Ivanu je bil okrajni komite enoten, štiričlanski, deloval je en odbor ZSM, 5 aktivov SKOJ, to je vsega 34 mladincev, 4 odbori GAI in 4 aktivni italijanske komunistične mladine, vsega 20 članov, ter en odbor pionirjev.

V Rocolu je mladinska organizacija komaj sedaj prodrla, le v delu okraja, ki je dotlej spadal v center, so bili odbori že leta 1944; okrajna vodstva še niso bila sestavljena, delovali pa so 4 aktivni SKOJ, 2 odbora ZSM s skupno 26 člani, ter 4 italijanski aktivni s 16 člani.

¹³¹ Poročilo OK SKOJ, Arhiv IZDG, fasc. 642 in OK SKOJ Trst.

¹³² Pismo Vittorija, 20. I. 1945, Arhiv pri CK ZKS, dok. 11424.

Okraj Škedenj — Sv. Ana je bil do aretacij najboljši, Nemci so ga imenovali »Titova republika«, jeseni pa je bilo aretiranih mnogo aktivistov, kar je v marsičem zavrlo nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega boja. Škedenj je naseljen pretežno s Slovenci. Organiziranih je bilo 5 odborov ZSM, 4 aktivni SKOJ s 36 člani in 1 odbor pionirjev. Pri Sv. Ani pa je bil le 1 odbor ZSM in 2 aktiva italijanske mladine s 15 člani. Okrajni komiteji so bili v tem času še ločeni.

Pri Sv. Jakobu se panika še ni bila polegla in aretacije so se nadaljevale tja do februarja. Organiziranih je bilo okrog 100 slovenskih in okrog 50 italijanskih mladincev.

Okraj Sv. Vid, ki je obsegal stari del mesta, je bil na novo ustanovljen; v tem času so delovali tam le posamezniki brez odborov ali aktivov.

Barkovlje so v tej dobi prevzele Škedenju prvenstvo in mladina je posegala z akcijami v ostale okraje, predvsem v center. Okrajni komite SKOJ je imel pet članov, delovalo je 10 odborov ZSM in 2 aktiva SKOJ, vsega 37 članov, ter en odbor pionirjev. Italijanske mladine skoraj ni bilo. Imela je en sam odbor, ki pa je bil vključen po želji članov kar v ZSM.

V okraju Lonjer-Katinara je bil tričlanski Okrajni komite SKOJ, 6 odborov ZSM, 2 aktiva SKOJ, vsega 28 članov, imeli so svoj pevski zbor in pet tečajev za slovenščino.

O okraju Konlonkovec je bil štiričlanski Okrajni komite SKOJ, 5 odborov ZSM in 1 aktiv SKOJ s 24 člani.¹³³

Navedene številke niso popolne, delno zato, ker poročila v glavnem uporabljajo podatke kar iz prejšnjih mesecev, v dnevih aretacij okrajni komiteji niso pošiljali poročil, še manj verjetno pa je, da bi se bili ukvarjali s statistiko, delno pa zato, ker so šteli samo tisti mladinci, ki so bili dosledno povezani v odbore, medtem ko je iz dokumentov znano, da je bilo okrog vsakega takega jedra zbranih nešteto posameznikov — simpatizerjev, da ne omenjamo tiste mladine, ki je bila vključena v Delavski enotnosti, v odborih OF, v obveščevalni in kurirski službi, pa se iz konspirativnih razlogov ni smela povezovati na terenu.

Iz poročil Okrožnega komiteja SKOJ in Okrožnega komiteja KP marca in aprila je razvidno, da so v mladinski organizaciji nastale koristne spremembe. Okrajni komiteji SKOJ so bili dopolnjeni, tako da so šteli pet do sedem članov, nekatere člane pa so zamenjali, ker po letih niso več spadali k mladini, z mlajšimi. Prav tako je bil spremenjen sestav Okrožnega komiteja SKOJ, ki so ga sestavljali najprej trije delavci in štirje študenti, nato pa je poslal Oblastni komite SKOJ še tri sposobne članice z osvobojenega ozemlja. Zaživel je tudi Okrožni odbor ZSM, ki je bil dotlej samo na papirju, in Okrožni odbor GAI kot najvišji okrožni vodstvu množične mladinske organizacije.¹³⁴ Aprila se je tudi mladinska organizacija ravnala po novi teritorialni razdelitvi mesta, ki je bila prilagojena novim prilikam glede na predvideno vstajo. Iz bivših devetih okrajev so nastala štiri večja operacijska področja, okrajni komiteji so se tako združevali in vprašanje njihove številčne in ideološke šibkosti je bilo dokončno rešeno, terenski odbori so se tudi pomnožili, po nekaterih okrajih kar za štirikrat. »... Kljub napakam, ki še obstajajo, je organizacija

¹³³ Poročili OK SKOJ Trst, 27. I. in 14. II. 1945, Arhiv IZDG, fasc. OK-SKOJ Trst.

¹³⁴ Poročila in zapisniki OK KPS za Trst, marec-april 1945, Arhiv pri CK ZKS.

tržaške mladine veliko napredovala. Nadvse dobro je sodelovanje italijanske in slovenske mladine... Ni nobenih težkoč, da bi skupaj delala, da bi si medsebojno pomagala...¹³⁵

Vzpon mladinskega gibanja pa najlaže presodimo po delovnih uspehih. Marca je Okrožni komite KPS sklenil, da sprejme iz vrst SKOJ v komunistično stranko okrog 30 mladincev, ki so svojo sposobnost in politično zrelost pokazali v zadnjem letu narodnoosvobodilnega gibanja.¹³⁶ Od 1. decembra 1944 do osvoboditve je trajalo tekmovanje za II. kongres ZSM, kar je mladino na vseh področjih dejavnosti vsestransko zaposlilo, od nabiranja blaga, mobilizacije v NOV, študijskih in delovnih sestankov do velikih sabotažnih in propagandnih akcij. Trst se je v to tekmovanje iz že znanih vzrokov vključil nekoliko pozneje kot ostala okrožja v Slovenskem Primorju, se pa v njem marca močno razgibal. Okrožni komite KPS navaja v poročilih, da so trosilne akcije zavzele velikanski obseg, da trosijo mladinci propagandne letake po kinodvoranah, po gostilnah in po kavarnah. Napisnih akcij da je toliko, da ni zidu v Trstu, kjer bi ne bilo našega napisa. To dela predvsem mladina, vendar pa sodelujejo pri tem tudi partija in ostale množične in vojaške organizacije. Najboljši primer o razgibanosti mladine je naraščajoča udeležba v akcijah: Na akciji, napovedani za 14. marec, je sodelovalo okrog 100 članov, pri akciji 29. marca pa celo nad 300 mladincev. Za mladinsko organizacijo je posebej značilna povezava med mladino obeh narodnosti.¹³⁷

Propagandne akcije so bile najmočnejše v mladinskem tednu, ki je trajal od 20. do 28. marca 1945. Poleg propagandnih akcij so bile na dnevnem redu tudi sabotaže, pri čemer je omembe vreden požig nemške vojaške garaže v ulici Massimo D'Azeglio, kjer je zgorelo okrog 20 tovornih avtomobilov in velike zaloge bencina. Štiri udeležence akcije pa so na begu ujeli in jih prav tam, kjer so zažgali garažo, obesili.¹³⁸

Množične akcije vseh vrst so potekale skladno s položajem na svetovnih frontah. Trstu se je iz Dalmacije približevala IV. jugoslovanska armada, enote IX. korpusa so po zadnji nemški ofenzivi zapustile gozdove in se bližale mestu, z Dolenjske so bile poslane brigade VII. korpusa, da bi varovale bok IV. armadi. V Trstu samem je komanda mesta, ki jo je ustanovil štab IX. korpusa NOV in POJ vso zimo organizirala oborožene oddelke, da bi v dneh osvobajanja skupno z množičnimi organizacijami v uličnih bojih pomagali prodirati narodnoosvobodilni vojski.

Namen kolaboracionistov, da bi prevzeli oblast od Nemcev, in namen reakcionarnih predstavnikov v CLN, da bi pod krinko ohranitve Trsta Italiji v zadnjem trenutku organizirali svoje oborožene enote, je klavrno propadel. V noči od 12. na 13. april 1945 je bil ustanovljen Slovensko-italijanski antifašistični izvršilni odbor (SIAIO) — »Comitato Esecutivo Antifascista Italo-Sloveno« (CEAIS), sestavljen iz predstavnikov OF, Delavske enotnosti, KPI, AFŽ, ZSM, DAI (Italijanske protifašistične ženske), GAI in neodvisnih demokratov. Povabljeni so bili tudi predstavniki meščanskih organizacij v CLN, toda tri, njim namenjena mesta, so ostala do poslednjega dne nezasedena. SIAIO je poslej vodil boj vseh protifašističnih množic in se pripravljal, da

¹³⁵ Poročilo OK SKOJ, 18. IV. 1945, Arhiv IZDG, fasc. OK SKOJ Trst.

¹³⁶ Poročilo OK KPS, 31. III. 1945, Arhiv pri CK ZKS, dok. 16119.

¹³⁷ Poročilo OK KPS, 10. IV. 1945, Arhiv IZDG, fasc. 642/I.

¹³⁸ Trieste, str. 73—74.

Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije v osvobojenem Trstu, maj 1945

prevzame oblast in jo izvršuje, dokler ne bo izvoljen Narodnoosvobodilni odbor. Po okrajih, terenih, tovarnah, uradih in šolah so se ustanavljali akcijski odbori SIAIO, ki so določali skupne akcije, prireditve in delo vseh protifašistov.¹³⁹

Dne 28. aprila 1945 zvečer se je v Trstu začela oborožena vstaja po vnaprej pripravljenem načrtu Komande mesta in SIAIO, ki je v njej sodelovalo približno 10.000 Tržačanov.¹⁴⁰ Naslednje dni so se bili ostri ulični boji, tedaj ko so v predmestjih že grmeli topovi jugoslovanske vojske. Do 2. maja so Nemci trdovratno branili poslednje postojanke upajoč, da se bodo lahko predali anglo-ameriškim enotam. Ko so prišli v mesto zavezniki, se je predala narodnoosvobodilni vojski poslednja utrdba — sodna palača.¹⁴¹

Velike manifestacije navdušenja ob osvoboditvi pa so kaj kmalu zamenjale ogorčene demonstracije proti ukrepom zavezniške vojaške uprave. Tržaška mladina je morala v novih okoliščinah nadaljevati boj, ki je bil skoraj tako težak in nevaren kakor v preteklih letih, boj za zaposlitev, za ohranitev pridobljenih pravic in za priključitev k novi Jugoslaviji.

¹³⁹ Okrožnica MO OF za Trst, 18. IV. 1945, Arhiv IZDG, fasc. 642/II.

¹⁴⁰ »Primorski dnevnik«, 1946, št. 281.

¹⁴¹ Glej Trieste nella lotta per la Democrazia, str. 75 in sl. ter P. Tomac in drugi, Oslobodilački pohod na Trst 1945, Beograd 1952.

LA JEUNESSE TRIESTINE DANS LA LUTTE DE LIBERATION

Résumé

L'article étudie le développement du mouvement antifasciste des jeunes de Trieste de 1937 à 1945.

Les premiers chapitres décrivent la naissance du front antifasciste des Jeunes parmi les Slovènes sous la direction des membres du Parti Communiste avec Pino Tomažič en tête. On ralliait à ce front des groupes citoyens d'orientation nationaliste et on les mettait en rapport avec la jeunesse paysanne et ouvrière. Ce mouvement fut brusquement interrompu en 1940 par l'arrestation en masse des communistes, nationalistes et intellectuels slovènes.

La première période du mouvement de la Jeunesse se clot sur le rappel du deuxième procès de Trieste en décembre 1941, où cinq des membres les plus actifs de l'organisation de résistance furent condamnés à mort et exécutés.

En 1941, le mouvement des Jeunes reprend, parallèlement à la création et à l'activité du Front de Libération du Peuple slovène que dirigent les frères Kovačič, d'après les instructions du Comité Central du Parti Communiste de Slovénie. Durant le procès eurent lieu les premières manifestations démonstratives de grande envergure, suivies de nouvelles arrestations et d'un nouveau procès à Rome.

Au cours de l'année 1942 se constituent lentement, peu à peu, des Comités du Front de Libération et des Comités de Jeunes d'où sortent en 1943 l'organisation des Jeunesses Communistes parmi les Slovènes et l'Union des Jeunesses slovènes. Une troisième vague d'arrestations qui dure jusqu'à la capitulation de l'Italie déferle sur les Slovènes, et pendant cette période, l'activité du Front est surtout dirigée vers le groupement d'éléments d'orientation antifasciste parmi la population de nationalité italienne.

La période suivante va de l'automne de 1943 à l'automne 1944; la constitution du Comité régional de l'Union des Jeunesses Communistes de Yougoslavie et du Comité de l'Union des Jeunesses slovènes pose des bases solides pour l'organisation des Jeunes. Mais à l'automne de 1944, ce développement présente des lacunes du fait des arrestations opérées par les Allemands qui occupent la ville. Ce qui caractérise cette période, c'est le raffermissement du mouvement des Jeunes. Parti de modestes débuts qui ne sont pas exempts de fautes dues au sectarisme et à l'avantgardisme, le mouvement se consolide en théorie et en pratique et atteint son plus haut point en septembre 1944 avec la campagne en faveur du rattachement de Trieste à la nouvelle Yougoslavie démocratique. Dans l'article, on étudie particulièrement la question du rapprochement de l'organisation des Jeunesses italiennes et de l'organisation slovène, rapprochement qui conduisit à l'unification des organisations de Jeunes des deux nationalités. Parallèlement on y traite brièvement des rapports entre le Parti Communiste de Slovénie et le Parti Communiste italien et entre le Front de Libération slovène et les leaders du mouvement de libération italien et on mentionne les principales proclamations et les phases de l'évolution dans l'unification des activités.

À l'automne de 1944, les arrestations durent trois mois; dans son ensemble, le mouvement de résistance est fort réduit, mais c'est encore l'organisation des Jeunes qui est le plus durement touchée. Le début de 1945 permet de ressusciter le mouvement sur la base d'une unité d'action plus marquée des Jeunesses des deux nationalités; la conférence provinciale des Jeunesses antifascistes italiennes GAI y contribua particulièrement; elle fut tenue en février 1945. Au mois de mars, les Comités de l'Union des Jeunesses Communistes de Yougoslavie et les Comités des Jeunesses Slovènes étaient de nouveau en fonctions dans tous les quartiers de la ville; l'organisation des Jeunesses antifascistes Italiennes prit

alors tout son essor. Les preuves les plus caractéristiques de ce nouvel élan, ce sont la propagande de masse de mars et d'avril et les préparatifs pour la résistance armée contre l'occupant allemand; cette résistance commença le 28 avril et prit fin le 3 mai 1945 avec la libération totale de Trieste aux côtés de l'Armée yougoslave de la Libération.